

POHJOIS-KARJALAN AMMATTIKORKEAKOULU

Fysioterapian koulutusohjelma

Sari Linneri, Niina Nykänen

” Ainakki siihen saap siihen sairauteensa muutosta, kun lähtee tuonne järven
rannalle vaikka ongelle...”

MÖNKIJÄ-TOIMINTAKYKYÄ TUKEVA TOIMINTAVÄLINE

Opinnäytetyö

Syksy 2001

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1. JOHDANTO	6	
2. TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET		8
2.1 Malike-toiminta	8	
2.2 Toimintakykyisyys elämän laatuna	10	
2.3 Mönkijä apuvälineestä toimintavälineeksi		11
3. TUTKIMUKSEN TARKOITUS	14	
4. TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET VALINNAT		15
4.1 Fenomenologinen lähestymistapa	15	
4.2 Teemahaastattelu aineistonkeruu menetelmänä		16
4.3 Haastateltavat	18	
4.4 Aineiston käsittely ja analyysi	18	
5. TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS	21	
6. TUTKIMUKSEN EETTISYYS	23	
7. AINEISTON ANALYYSISTÄ TUTKIMUSTULOKSIIN		23
7.1 "Ei siinä hirveesti tarvii (tasapainoa) ainakaan tasasella tiellä ajaessa, mehässä ajaessa tietysti tarvii."	23	
7.2 "Että tosiaan pystyy itekseen lähestulkoon menee niin ku ennenkin, koska sillä voit mennä mihin vaan."	27	
7.3 "No kyllähän se niin ku nostaa et pääsee niin ku luontoon ja sinne hiljasuuteen."		29
7.4 "Niin ja kylässä käyn, se on piäasia!"	30	
7.5 "Kaiken näkösiä askareita pystyt tekee sillä..."		32
7.6 "Sillä pystyy ympäri vuoden ajamaan, että siinä kai se oli ratkasevin..."		34
8. YHTEENVETO	35	
9. POHDINTA	37	
LÄHTEET		

1. JOHDANTO

Apuvälineiden ajatellaan korvaavan tai parantavan vammaisen tai vanhuksen fyysistä toimintakykyä. Apuvälineillä on myös myönteinen vaikutus psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn. Vaikka vammaisten toimintakyky on todettu monissa tutkimuksissa vammattomia rajoittuneemmaksi, eivät he kuitenkaan koe elämänlaatuaan huonommaksi kuin muut tutkitut vertailuryhmät. Tämä johtuu siitä, että vammaiset arvostavat ja kokevat tärkeäksi eri osia elämänlaadusta. (Petäkoski-Hult 1995, 34,42.)

Elämänlaatua voidaan tarkastella ekologisesta näkökulmasta jolloin korostetaan yksilön ja ympäristön yhteensopivuutta. Yhteensopivuutta voidaan edistää järjestämällä ympäristö sellaiseksi, että henkilö voi toimia siinä vammastaan riippumatta tai järjestämällä vammaiselle henkilölle sopivia apuvälineitä. (Matikka 1999, 13.) Apuvälineiden käyttäjille tulisi antaa valmiuksia ja mahdollisuuksia osallistua aktiivisesti apuvälineiden valintaan ja kehittämiseen. Tutkimusten mukaan apuvälineet luovat edellytyksiä vammaisten ja vanhusten itsenäiselle elämälle, mikä vaikuttaa oleellisesti heidän elämänlaatuunsa ja elämän hallintaansa. (Petäkoski-Hult 1995, 43.)

Liikkuminen luonnossa kuuluu niin sanotusti jokamiehen oikeuksiin. Liikuntarajoitteisille se on usein lähes mahdotonta ilman apuvälineitä. Maastomönkijän käyttökokemukset ovat osoittaneet sen olevan sopiva kulkuneuvo tähän tarkoitukseen. Liikuntarajoitteisille tarkoitettua mönkijäsafaria kokeiltiin ensimmäisen kerran vuonna 1989 Rautavaarassa valtakunnallisen vammaisten liikuntaseminaarin yhteydessä. Tämän jälkeen mönkijää on käytetty myös joissakin kuntoutuslaitoksissa, kuten Pääskynpesässä, kuntoutusvälineenä. (Bridger 1992.)

Syyskuussa 2000 järjestettiin ensimmäinen mönkijä-safari monivammaisille lapsille ja nuorille sekä heidän vanhemmilleen. Safarin järjestäjinä toimivat Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n Malike-toiminta (Matkalle, liikkeelle, keskelle elämää), yksityisyrittäjä Pentti Kaulamo sekä Pääskynpesän kuntoutuskeskuksen luontotoimenohjaaja Jorma Mustonen. Järjestämisen syynä oli perheiden oma toivomus saada kokemuksia maastomönkijän toimivuudesta heidän omassa arjessaan, kotiympäristössään ja esimerkiksi kesämökillä. (S. Nikulainen, henkilökohtainen tiedonanto 12.10.2001.)

Tutkimuksemme sai alkunsa tämän viikonlopun aikana. Safarille osallistuneiden yhdeksi keskustelun aiheeksi oli noussut mönkijän monipuoliset käyttömahdollisuudet etenkin vammaisten ihmisten keskuudessa. Mönkijä-safarin jälkeen Malike-toiminnan perhekonsultti Sirkka Nikulainen otti toiseen meistä yhteyttä ja ehdotti mönkijän käyttöä tutkimuksen aiheeksi.

Tarkastelemme mönkijöiden käyttäjien kokemuksia laadullista tutkimusmenetelmää käyttäen. Tutkimukseen osallistui kahdeksan henkilöä, joiden toimintakyky oli rajoittunut vamman tai sairauden vuoksi. Heistä kuusi oli aikuista ja kaksi lasta. Tutkimuksemme kiinnostuksen kohte-

na olivat heidän kokemuksensa mönkijän käytöstä ja se, miten mönkijä tuki heidän toimintakykyään. Olemme jakaneet toimintakyvyn fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn, koska ne kaikki ovat sidoksissa toisiinsa (Hervonen, Pohjolainen 1991,191).

2. TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET

Tutkimuksemme keskeisiä käsitteitä ovat Malike-toiminta, toimintakykyisyys elämänlaatuna ja mönkijä apuvälineenä. Nämä käsitteet loivat pohjan tutkimukselle ja tutkimusteemojen valinnalle.

Tutkimuksemme sai alkunsa Malike-toiminnan kautta, jonka perusajatus, matkalle –liikkeelle - keskelle elämää, innoitti meitä valitsemaan työmme aiheen. Myös osa haastateltavista valikoitui Malike-toiminnan kautta. Kappaleessa toimintakykyisyys elämänlaatuna käsittelemme vammaisuutta niin kuin se tässä tutkimuksessa ymmärretään. Lisäksi määrittelemme toimintakyky-käsitettä ja sen vaikutusta elämänlaatuun. Kolmannessa käsitteessämme, mönkijä apuvälineestä toimintavälineeksi, määrittelemme yleisesti apuväline-käsitettä ja kerromme yleistietoa mönkijästä ja sen hankinnasta. Lisäksi perustelemme sitä, miksi käytämme mönkijästä käsitettä toimintaväline apuväline-käsitteen sijasta.

2.1 Malike-toiminta

Malike tulee sanoista matkalle, liikkeelle, keskelle elämää. Malike on syntynyt 1.12.1997 Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n käynnistämänä projektina, joka alokuaikoina toimi alueellisena pilottihankkeena Pohjois-Karjalan ja Pirkanmaan alueilla. Myöhemmin se on laajentunut valtakunnalliseksi toiminnaksi. Malike-toiminnan perusajatuksena on vaikeasti monivammaisten lasten ja heidän perheidensä voimavarojen sekä oman aktiivisuuden tukeminen. Projektin synnytti monivammaisten lasten sopeutumisvalmennuskursseilta nousseet huomiot siitä, miten monivammaisille lapsille ei ole tarjolla harrastus- tai liikkumisvälineitä. Samassa yhteydessä huomattiin, että yhteiskunta ei tue harrastus- tai toimintavälineiden hankkimista. Malike aloitti määräaikaisena projektina EU –rahoituksen turvin, ja sittemmin se on saanut pysyvän ja jatkuvan rahoituksensa Raha-automaattiyhdistykseltä. (S. Nikulainen, henkilökohtainen tiedonanto 12.10.2001.)

Vammaisen lapsen syntymä ja hänen toiminta-rajoihteensa ovat usein merkinneet perheelle pois jäämistä tai jättäytymistä monista lapsiperheille suunnatuista yleisistä yhdessäolon ja vapaa-ajan palveluista. Monivammaisilla ei ole juuri harrastustoimintaa, eikä siinä tarvittavia välineitä. Kuitenkin olisi tärkeää, että juuri monivammaisten lasten perheet saisivat hoito- ja kuntoutustyön ja arjen vastapainoksi asioita, jotka toisivat elämään sisältöä. (Havas, 1999, 3.)

Malike-toiminnan lähtökohtana on, että perheillä on ensikäden tieto ja käsitys siitä, mitä heidän lapsensa tarvitsevat. Perheiden osaamista, näkemystä ja lasten tuntemusta ei ole vain aikaisemmin osattu riittävästi hyödyntää. Perheet ovat kehilleet itse omille lapsilleen toimintavälineitä. Näistä ja apuvälineyksiköiden toimintavälineistä ei ole aikaisemmin ollut tarjolla systemaattisesti koottua tietoa. Tämän vuoksi Malike kerää ja jakaa ideoita ja tietoa toiminta- ja

harrastusvälineistä, muun muassa vanhemmilta, alan työntekijöiltä, apuvälinesuunnittelijoilta ja laitevalmistelijoilta. Lisäksi se järjestää seminaareja ja tapahtumia sekä toimintapajoja, joissa kehitellään yksilöllisiä toimintavälineitä. (Havas, 1999, 3, 6.)

Malike-toiminnassa on keskeistä keinojen ja välineiden etsiminen, joiden avulla monivammaisen lapsi ja hänen perheensä voivat harrastaa ja liikkua yhdessä. Usein tällaista toimintaa voidaan toteuttaa erilaisten toimintavälineiden avulla. Kun lapsi matkustaa turvallisesti ja asianmukaisesti tuettuna vaikkapa polkupyörän peräkärjessä, koko perhe voi lähteä yhdessä pyöräretkelle. Sama tilanne on esimerkiksi talviliikkumisen eri muodoissa tai melottaessa kanootilla, liikuttaessa hevoskärrykytydillä ja ratsain tai ajettaessa maastomönkijällä. Myös monivammaisella lapsella on oikeus lapsuuteen kuuluviin iloihin ja riemuihin. Tavoitteena on, että vanhemmat sekä muut lähi-ihmiset oivaltaisivat, mihin kaikkeen monivammaisen lapsen voi ottaa mukaan tai mitä kaikkea monivammaisen ihmisen kanssa voi tehdä. Kun löytyy yhteistä toimintaa ja kaikkien perheenjäsenten mielestä kivaa tekemistä, tukee se koko perheen jaksamista. Tämän vuoksi Malike myös kokeilee uusia toiminnan ja tekemisen muotoja, joita perheet itse esittävät tai toivovat. (S. Nikulainen, henkilökohtainen tiedonanto 12.10.2001.)

Kaikki suuremmat tapahtumat on järjestetty laajan yhteistyöverkoston kanssa, jossa koordinoijana on toiminut Malike-toiminta. Ensimmäinen monivammaisille lapsille suunnattu talvitapahtuma oli 1999 järjestetty Säpinää rinteessä, jossa yhteistyökumppanit olivat mukana, esimerkiksi CP-liitto ja Suomen invalidiliitto. Kursseilla ja leireillä kokeillaan toimintavälineitä perheiden, työntekijöiden ym. kanssa. Kaikki tehdään lasten ehdoilla ja ryhmässä, jolloin kokeilun kynnyks madaltuu. Malike-toiminta on ensin luonut esimerkin omalla toiminnallaan, jota muut sitten jatkavat. Malike-toiminnan tavoitteena on ollut luoda yhteistyöverkosto välinevalmistajien, rahoittajien, kuntoutujien ja perheiden välille. Ja tämän lisäksi vaikuttaa yleisiin asenteisiin ja saattaa perheen tarpeiden tiedostaminen myös viranomais- ja päättäjätaholle. (Havas, 1999, 17-18.)

Syyskuussa 2000 Malike-toiminta suunnitteli ja toteutti mönkijä-safarin yhteistyössä yksityisyritystä Pentti Kaulamon sekä Pääskynpesän kuntoutuskeskuksen luontotoimenohjaaja Jorma Mustosen kanssa. Viikonlopun aikana tutustuttiin maastomönkijöiden ominaisuuksiin, suunniteltiin jokaiselle osallistujalle sopivat ja turvalliset istuinratkaisut sekä toteutettiin varsinainen maastovaellus mönkijöillä ajaen (Katso kuvat liitteestä 2). Tavoitteena oli löytää uutta näkökulmaa luonnossa liikkumiseen, ja sen myötä tuottaa mielekästä toimintaa koko perheelle. (S. Nikulainen, henkilökohtainen tiedonanto 12.10.2001.)

Viikonlopun aikana käytiin läpi myös mönkijöiden hankintamahdollisuudet, rekisteröintiin sisältyvä säännöstö sekä ns. inva-varusteluun liittyvät lisätuet. Perheet olivat tyytyväisiä kokeamaansa. Suurin osa safarille osallistujista koki, miten maastomönkijä voi olla monelle perheelle tai käyttäjälleen monipuolinen ja uusia toiminnanmahdollisuuksia tuova väline. He toivoivat, että mahdollisimman moni muukin perhe voisi saada vastaavanlaisen kokemuksen mönkijöiden toimivuudesta. Niinpä yhteistyö Maliken kanssa jatkuu edelleen muun muassa tiedon- ja kokemustenjaon muodossa sekä erilaisten tapahtumien ja vastaavien safarien järjestämiseksi. (S. Nikulainen, henkilökohtainen tiedonanto 12.10.2001.)

2.2 Toimintakykyisyys elämän laatuna

Tutkimuksessamme toimintakyvyn rinnalle nousi yhdeksi keskeiseksi käsitteeksi elämänlaatu. Matikan (1999, 11) mukaan ihmisen toimintamahdollisuudet (toimintakyky, activity) subjektiivisina kokemuksina määrittävät hänen elämänlaatunsa (quality of life). Toimintakykyyn liittyvä elämänlaatu voidaan määritellä yksilön kokemuksena omasta terveydentilasta ja terveyteen liittyvästä hyvinvoinnista (Aro 2001, 9). Tässä työssä tarkastelemme toimintakykyä haastateltaviemme eli monkipöiden käyttäjien käyttöön liittyvinä subjektiivisina kokemuksina, jotka määrittävät heidän elämän laatuaan.

Ennen kuin voidaan käsitellä vammaisen ihmisen toimintakykyisyyttä ja elämänlaatua on määriteltävä mitä vammaisuudella tarkoitetaan. Tarkoitetaanko sillä henkilön ominaisuutta vai henkilön ja ympäristön välistä suhdetta? Tarkasteltaessa vammaisuutta henkilön ominaisuutena voidaan olettaa, että vamma alentaa henkilön toimintakykyä mikäli hän ei saa riittävästi tukea. Tällöin henkilö saattaa kokea elämänsä rajoittuneeksi ja elämänlaatunsa huonoksi. Tulkittaessa vammaisuutta henkilön ja ympäristön välisenä suhteena voidaan tarkastella elämän laatua toimintamahdollisuus-käsitteen kautta. Mikäli ympäristöä ei voida sovittaa vammaiselle sopivaksi, pitäisi tällöin vammaiselle järjestää sopivia apuvälineitä, joiden avulla hän kykenee selviytymään ympäristössään. (Matikka 1999, 13). Tutustuessamme erilaisiin määritelmiin, joilla vammaisuutta määritetään, päädyimme tutkimuksessamme käsittelemään vammaisuutta henkilön ja ympäristön välisenä suhteena.

Toimintakyvyn määritelmä vaihtelee sekä lähestymistavan että tavoitteiden mukaan. (Hervonen & Pohjolainen 1991, 191; Pohjonen 1997, 5; Laukkanen 1998, 15). Toimintakyky muodostuu kolmesta, toisistaan riippuvasta osa-alueesta: *fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta toimintakyvystä*. Se ei siis rajoitu ainoastaan fyysiseen toimintakykyyn. Tämä kertoo siitä, että toimintakykyä määritetään eri tieteenalojen kautta ja ihmistä tutkitaan kokonaisvaltaisesti. (Lahtela 1990, 271.) Toimintakyvyllä tarkoitetaan ihmisen selviytymistä päivittäisistä toiminnoista, kotona, työssä ja vapaa-aikana (Nevala-Puranen 1997, 42). Elämänlaatua toimintakyky tuo silloin, kun ihminen kykenee selviytymään eri elämäntilanteista haluamallaan toimintatavalla (Karppi, Mansikkamäki & Talvitie 1999, 57).

Laajimmillaan käsite toimintakyky voi tarkoittaa kaikkia sen osa-alueita, jolloin se sisältää fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn. Kapeimmassa merkityksessään toimintakyvyllä voidaan käsittää esimerkiksi jonkin elimen tai elinjärjestelmän toimintakykyä. (Hervonen, Pohjolainen 1991, 191.) Silloin kun halutaan tarkastella toimintakykyä laajasti, arvioijana toimii tutkittava itse (Pohjonen 1997, 6). Kappaleessa 5 Aineiston analyysistä tutkimustuloksiin käsittelemme tarkemmin fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä, sekä sitä, miten nämä

toimintakyvyn osa-alueet ilmenivät haasteltaviemme subjektiivisissa kokemuksissa mönkijän käytöstä.

Ihmisen sairastuttua, vammauduttua tai hänen synnyttyään vammaisena yritetään usein ensimmäiseksi palauttaa hänen terveytensä. Kun huomataan, ettei sairautta tai vammaa kyetä korjaamaan, pyritään tällöin vähentämään vamman tai sairauden aiheuttamia elinvaurioita ja tästä mahdollisesti seuraavaa toimintakyvyn heikentymistä. Ihminen pyrkii sairastuessaan tai vammautuessaan säilyttämään psyykkisen hyvinvointinsa ja sosiaaliset kontaktinsa. Tällöin on tärkeää huomioida ja ymmärtää psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin merkitys ihmisen elämänlaadun kannalta. Vammaisen tai sairastuneen ei voi saavuttaa sellaista toimintakykyä kuin terve tai liikunnallisesti lahjakas. (Mälkiä 1993, 11.) Hänen toimintakykynsä voidaan kuitenkin vaikuttaa ympäristöllä ja sen muutoksilla sekä henkilön omakohtaisilla apuvälineillä. (Karppi, Mansikkamäki & Talvitie 1999, 57).

Petäkoski-Hult (1995) on tutkimuksessaan perehtynyt aikaisempiin tutkimuksiin, joissa todetaan, että vammaisen voi kokea elämänlaatunsa hyväksi ja elää vammastaan tai heikosta toimintakyvystään huolimatta täysipainoista elämää. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että vammaisella henkilöllä on mahdollisuus ottaa käyttöön jäljellä oleva toimintakyky, jotta hän voi kyetä tuntemaan hallitsevansa elämänsä ja sitä ympäristöä, jossa elää. Tällöin hän on sopeutunut vammaansa. Ihminen arvioi ja arvottaa elämänlaatuaan suhteessa tarpeisiinsa ja odotuksiinsa. Elämänlaatu voidaan siis nähdä ihmisen tyydyttyjen ja tyydyttämättömien tarpeiden ja halujen välisenä erotuksena. Ihminen arvioi elämänlaatunsa sitä paremmaksi, mitä pienempi ero on sen välillä, mitä ihmisellä on ja mitä hän tarvitsee. (Petäkoski-Hult 1995, 45.)

2.3 Mönkijä apuvälineestä toimintavälineeksi

Apuväline

”Apuväline: Tuote, tarvike, varuste tai tekninen järjestelmä, jota toimintarajoitteinen henkilö käyttää ja joka estää, kompensoi, helpottaa tai neutralisoi vaurion/sairauden, heikentyneen toimintakyvyn tai vamman.” (Eräkanto & Leikas 1993, 5).

Apuvälineet kuuluvat osana sosiaali- ja terveydenhuollon teknologiaan. Apuvälineiksi luetaan kaikki ne välineet ja laitteet, joiden tarkoituksena on helpottaa tavalla tai toisella vammautuneen henkilön tai vanhuksen selviytymistä päivittäisissä elämäntilanteissa. (Petäkoski- Hult 1995, 19.) Kehitysvammaiselle apuvälineen käsite on tavallista laajempi. Apuväline ei suoraan ratkaise ongelmia, jotka johtuvat elimellisestä vammasta. Se on väline, joka tukee tiettyjen kehityksellisten tavoitteiden saavuttamista ja edistää kehitystä aktiiviseen ja virikkeeseen suuntaan. (Pulli &

Roisko 1991, 8.) Kansainvälisen vammaisten vuoden komitean mietinnön mukaan, apuvälineiksi luetaan kaikki ne tekniset laitteet, työ ja harjoitus sekä muut välineet, joilla poistetaan tai vähennetään pysyvän vamman tai toimintakyvyn aiheuttamia haittoja. Apuvälineillä edistetään vaikeavammaisten itsenäistä liikkumista, taitojen saantia, kommunikointikykyä, lähiympäristöstä ja päivittäisistä toiminnoista selviytymistä ja sekä yleensä kykyä hallita lähiympäristöään ja elämäänsä. (Petäkoski- Hult 1995, 19.)

Apuvälinepalvelujen järjestämistä säätelee kansanterveyslaki ja erikoissairaanhoidolaki, asetus lääkinnällisestä kuntoutuksesta sekä laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista. (Kaakinen 1993, 3). Terveydenhuolto on vastuussa suurimmasta osasta apuvälineistä, jotka kuuluvat lääkinnällisen kuntoutuksen piiriin. Päävastuu lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden järjestämisestä on perus- ja erikoistason terveydenhuollolla eli terveyskeskuksilla ja keskussairaaloilla. (<http://www.stakes.fi/apudata> 14.1.2001.) Lääkinnälliseen kuntoutukseen katsotaan kuuluvaksi sellaiset apuvälineet, jotka ovat lääkinnällisin perustein todetun toimintavajavuuden korjaamiseen tarkoitettuja välineitä, laitteita tai vastaavia, joita vajaakuntoinen ihminen tarvitsee selviytyäkseen päivittäisissä toiminnoissa. Näihin luetaan myös työssä ja koulutuksessa tarvittavat apuvälineet, jos niitä ei kustanneta jonkun toisen järjestelmän kautta ja kuntoutuksessa käytettävät hoito- ja harjoitusvälineet. (Kaakinen 1993, 6.)

Lääkintöhallituksen yleiskirjeeksi n:o 1823, on lueteltu ne apuvälinetoiminnan palvelut, jotka kuuluvat lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälinehuoltoon. Tähän apuvälinehuoltoon kuuluu apuvälinetarpeen määrittäminen, apuvälineiden sovittaminen, luovuttaminen omaksi tai käyttöön, käytön opetus ja muiden kuntoutuksessa määräaikaisesti tarvittavien apu- ja hoitovälineiden antaminen sekä välineiden huolto. Apuvälinehuolto on pitkäaikaissairaille ja vammaisille ilmaista. Asiakkaan tarvitsemat apuvälineet määritellään yksilöllisesti, kuntoutustyöryhmän toimesta, osana kuntoutussuunnitelmaa. (Siirtola 1992, 72.)

Apuvälineen tarve on arvioitava potilaskohtaisesti ja ensisijaisesti lääkinnällisin perustein yhteistyössä potilaan ja eri ammattihenkilöiden kanssa. Tilanteen kartoittamiseksi käytännössä pitäisi tehdä myös kotikäynti, jonka avulla voitaisiin paremmin arvioida asiakkaan kokonaistilannetta. On tärkeää, että apuvälineen käyttäjä tai hänen omaisensa hyväksyvät apuvälineen ja sen käytön tarpeellisuuden. Apuvälinehuolto on olennainen osa pitkäaikaissairaahan tai vammaisen kokonaisvaltaista lääkinnällistä kuntoutusta. (Siirtola 1992, 73, 74.)

Vuonna 1988 voimaan tulleen vammaispalvelulain mukaan on mahdollista korvata liikkumisesta, henkilökohtaisista toiminnoista ja viestintää helpottavista apuvälineineistä aiheutuneita kuluja. Kaiken kaikkiaan vammaisten päivittäisten apuvälineiden saanti on aikaisemmin ollut suhteellisen vähäistä. Kaikkein vaikeimmin vammautuneet tarvitsevat usein monimutkaisia, yksilöllisesti suunniteltuja apuvälineitä, jotka voivat tuntua melko kalliilta. Siitä, millaisia etuja monimutkaisten apuvälineiden käyttäminen tuo itse asiakkaalle ja yhteiskunnalle, esimerkiksi tukipalvelujen tarpeen vähentymisestä apuvälineiden luovutuksen jälkeen, on saatavilla melko vähän tietoa. Tulevaisuudessa tekniikan kehittyminen voi johtaa vammaisten syrjäytymiseen yhteiskunnasta,

mutta toisaalta se myös luo mahdollisuudet kehittää vammaisille sellaisia apuvälineitä, joilla heidän yhteiskunnallista osallistumistaan voidaan helpottaa. (Alaranta, Haataja & Lääperi 1994, 1481, 1482, 1487.)

Mönkijä

Mönkijä luokitellaan apuvälineluokittelussa moottorikäyttöisiin kulkuvälineisiin (122721), jotka kuuluvat muut kulkuvälineet luokkaan (1227). Pääluokkana on liikkumisen apuvälineet (12). (<http://www.stakes.fi/apudata/asp/isohaku.asp> 8.10.2001.)

Mönkijä on nelipyöräinen moottoriajoneuvo, joka soveltuu erityisen hyvin vaikeakulkaiseen maastoon. Mönkijällä on monta eri käyttötarkoitusta, sitä voi käyttää ajamiseen tai työkoneena. Mönkijää on helppo käyttää, ja se on toimintavarma ja luotettava. Se liikkuu maastossa erittäin tasaisesti ja varmasti. Vauhti maastoajossa on hiljainen. Vammaisille soveltuu parhaiten automaattinen versio. Peukalolla painettava kaasukahva ei vaadi voimia, eikä vaihteiden vaihtamisesta tarvitse huolehtia. Kaasua höllennettäessä moottori jarruttaa automaattisesti, joten jarrua ei tarvitse juurikaan käyttää. Tämä on yksi tekijä, joka tekee mönkijän käytöstä turvallisen. Mönkijä on lisäksi hyvin jousitettu, ja se myötäilee hyvin maastossa eikä kaadu helposti. (P. Kaulamo, henkilökohtainen tiedonanto 11.11.2000.)

Mönkijän hankintahinta on n. 50 000 - 60 000 mk. Lisäksi siihen on saatavilla erilaisia lisä- ja turvavarusteita. Ennen kuin mönkijä voidaan rekisteröidä invakäyttöön on siihen asennettava äärivalot ("huomiovalot"), vilkut, symmetriset jarruvalot, äänimerkki, turvakaari sekä nopeusrajoitin. Nopeusrajoittimella rajoitetaan huippunopeus 40 km/h. Mönkijän rekisteröinti maksaa 600 mk ja se rekisteröidään traktoriksi minkä vuoksi siihen on tehtävä edellä mainitut muutokset. Varusteet ja turvalaitteet maksavat noin 4 500 - 6 500 mk. (P. Kaulamo, henkilökohtainen tiedonanto 11.11.2000.)

Vammaispalvelulain 2§ ja asetuksen 17 §:n mukaan mönkijän hankinnasta pitää korvata 50 % ja lisävarusteista 100%. Hankintakuluihin kuuluu myös toimituskulut ja rekisteröintimaksut. Eräät kunnat ovat hankkineet omistukseensa mönkijän/mönkijöitä ja antaneet hallinto-oikeuden asiakkaalle. Tällöin asiakas maksaa käyttökustannukset ja kunta huolto- ja korjauskustannukset. (P. Kaulamo, henkilökohtainen tiedonanto 11.11.2000.)

Rekisteröintihakemukset toimitetaan ajoneuvohallitukseen liitteineen, joihin kuuluu lääkärin B-lausunto ja mahdolliset suositukset. Lääkäri hoitaa ilmoituksen kunnan sosiaalitoimeen. Myönnetyn luvan nojalla rekisteröinti tapahtuu traktoriksi, inva-ajoneuvoksi. Jokaisessa hakemuksessa on mainittava vamman aste ja pysyvyys. Ajajalla tai avustajalla on oltava vähintään T-luokan ajokortti (ajoneuvohallintokeskuksen T-ajokorttiluokka sisällyttää ajoneuvoihin traktorit, jollaiseksi myös mönkijä luokitellaan). Vakuutusyhtiöt mieltävät mönkijät vapaa-ajan välineeksi, joina niitä markkinoidaan, eivätkä tällä perusteella korvaa itse koneita. Tämän vuoksi vakuutusmaksut ovat korkeat. (P. Kaulamo, henkilökohtainen tiedonanto 11.11.2000.)

Mönkijällä saa liikkua vapaasti omistamallaan maa-alueella. Lisäksi ajaminen on luvallista maanomistajan suostumuksella vieraalla maa-alueella. Poikkeuksena tästä vammaisen henkilö avustajansa kanssa ovat oikeutettuja jokamiesoikeuksien perusteella käyttämään ajoympäristönä myös toisten omistamia maa-alueita. (P. Kaulamo, henkilökohtainen tiedonanto 11.11.2000.)

Luonnossa ajettaessa mönkijä ei riko kasvillisuutta eikä jätä rumentavia jälkiä maastoon, koska renkaiden pintapaine on huomattavasti pienempi, mitä ihmisjalan aiheuttama pintapaine. Nykyään mönkijöiden päästöt ovat alhaisia, koska polttoaineen kulutus ajettaessa on vähäistä. Luonnossa ajettaessa ehkä suurimpana haittana on mönkijän kovaäänisyys. (P. Kaulamo, henkilökohtainen tiedonanto 11.11.2000.)

Tutkimuksessamme käytetään mönkijästä käsitettä toimintaväline. Toimintaväline käsitettä ei ole virallisesti määritelty, mutta sitä käytetään epävirallisesti apuvälinekäsitteen rinnalla. Mustonen (henkilökohtainen tiedonanto 19.10.2001), joka toimii kuntoutuskeskus Pääskynpesän luontotoimen ohjaajana, on työssään huomannut toimintaväline-käsitteen käyttökelpoisuuden. Hän perustelee tätä sillä, että käsite toimintaväline ei ole leimaava verrattuna apuvälinekäsitteeseen. Lisäksi toimintaväline mahdollistaa käyttäjälleen tasa-arvoisen toiminnan verrattaessa kanssaihmiisiin. Artikkelissaan Perheliikunta on lapsen parasta kuntoutusta Määttä ja Palsio (1995, 55-56) käyttävät edellä mainituin tavoin käsitettä toimintaväline. He tuovat esille, että kaikki tarvitsevat toimintavälineitä, jotka voivat olla yhtä hyvin pyörätuoleja tai surffilautoja. Toimintaväline-termi on vakiintunut myös Malike-toiminnan käytössä. (S.Nikulainen, henkilökohtainen tiedonanto 11.11.2000).

3. TUTKIMUKSEN TARKOITUS

Tutkimuksemme tarkoituksena on kuvata 9 - 78-vuotiaiden mönkijöistä saamia kokemuksia. Mönkijöiden käyttäjien toimintakyky on heikentynyt vamman tai sairauden vuoksi ja heillä on jokaisella oma mönkijänsä. Tarkastelun kohteena on haastateltavien kokemukset mönkijän käytön vaikutuksesta fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn. Sekä haastateltavien kokemukset mönkijän eri käyttömahdollisuuksista.

Tarkoituksenamme on saada vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Miten haastateltavat kokevat mönkijän käytön vaikuttavan fyysiseen toimintakykyyn?
- Miten haastateltavat kokevat mönkijän käytön vaikuttavan psyykkiseen toimintakykyyn?
- Miten haastateltavat kokevat mönkijän käytön vaikuttavan sosiaaliseen toimintakykyyn?
- Miten ja mihin tarkoitukseen haastateltavat käyttävät mönkijää?

Mönkijän käytöstä ei ole tiedossamme aikaisempia tutkimuksia, vaikka sitä käytetään muun muassa kuntoutuskeskus Pääskynpesässä kuntoutusvälineenä. Suomessa on vammaisille rekisteröity noin 80 mönkijää inva-käyttöön traktoriksi. Käytännössä mönkijöitä käytetään moneen eri tarkoitukseen, kuten liikkumisen apuvälineenä, työvälineenä ja harrastevälineenä. (P, Kaulamo 2000 henkilökohtainen tiedonanto, 11.11.2000; Nikulainen 2000, henkilökohtainen tiedonanto 11.11.2000).

4. TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET VALINNAT

4.1 Fenomenologinen lähestymistapa

Tutkimuksemme on laadullinen ja kokemukseen perustuva eli empiirinen tutkimus. Tutkimusmenetelmäksi valitsimme fenomenologisen lähestymistavan, koska aihetta ei ole aikaisemmin tutkittu. Fenomenologinen lähestymistapa soveltuukin hyvin sellaisiin aiheisiin, joita on aikaisemmin tutkittu vähän tai jotka ovat vaikeasti määriteltäviä. (Nieminen & Åstedt-Kurki 1997, 152-153.) Fenomenologisessa tutkimuksessa pyritään tutkimuksen keinoin tavoittamaan ihmisen kokemusmaailma ja hänen asioille antamansa merkitykset. Tällöin pidetään tärkeänä sitä, että tutkittava ilmiö tavoitetaan sellaisena, kuin se tutkittavalle ilmenee. (Lehtovaara 1995, 81; Nieminen & Åstedt-Kurki, 1997, 154.) Tutkittavan ilmiön tärkein tehtävä tutkimuksessa on saada tutkija suoraan itse asiaan, vailla ennalta asetettuja määritelmiä, odotuksia tai teoriakehikkoja. (Varto 1992, 86.)

Tieteenfilosofian lähtökohtana on kaikissa tieteissä se ajatus, ettei ainoastaan tutkittava ilmiö ole ongelma, vaan myös itse tutkimus. Tästä johtuen on tarpeen erottaa kaksi osa-tehtävää. Näitä ovat tutkimuskohteen erittely (mitä aiotaan tutkia) eli tutkimuksen *ontologinen näkökulma* ja se, miten tutkitaan (oletukset ja menetelmät) eli tutkimuksen *tieto-opillinen näkökulma*. Ihmistutkimuksessa tämä merkitsee sitä, että ensimmäinen tehtävä on tutkimuskohteen eli ihmisen kokonaisuuden erittely. Ontologia on filosofian laji, joka tarkastelee sitä, mitä on olemassa ja millaisia olemassaolon muodot ovat perusluonteeltaan. Ihmiseen kohdistettuna se tutkii, miten ihminen on olemassa eli sitä, millaisissa ulottuvuuksissa ihminen toteutuu. Tämän erittelyn tuloksena syntyy ihmiskäsitys. (Rauhala 1988, 190.)

Tässä tutkimuksessa haastateltavien eli mönkijöiden käyttäjien ihmiskäsityksenä on holistinen ihmiskäsitys. *Holistisen ihmiskäsitys* korostaa sitä, että ihminen on aina toiminnallinen kokonaisuus, joka voidaan ymmärtää kolmen olemassaolon perusmuodon perusteella. Näitä ovat tajunnallisuus, kehollisuus ja situationaalisuus. Kehollisuus ihmisessä nähdään ilmenevän olemassaolon organisaationa tapahtumisena. Tajunnallisuus taas ymmärretään psyykkis-

henkisenä toimintana eli ihmisen olemassaolo kokemisen erilaisina laatuina ja asteina. (Rauhala 1988, 190, 194.) Situationaalisuus perustelee ihmisen olemassaoloa ihmisen kietoutuneisuudella todellisuuteen oman elämäntilanteensa kautta ja mukaisesti, siksi se on käsitettävä aina ainutkertaiseksi. (Rauhala 1985, 33, 36.)

Fenomenologiassa ongelmia tarkastellaan intentio-käsitteen kautta (Niskanen 1994, 22). Intentionaalisuudella tarkoitetaan sitä, että havainnot ovat tarkoituksellisesti suunnattuja ja että havaintojen kohteille annetaan ajattelun avulla merkityksiä. Jokainen ihminen kokee saman havaittavan asian subjektiivisesti ja antaa sen mukaan niille merkityksiä. Juuri näistä merkityksistä fenomenologinen tutkija on kiinnostunut. Jotta tutkija pystyy tavoittamaan tutkittavan kokemuksen mahdollisimman aitona, hänen on tiedostettava aikaisemmat kokemuksensa tai aikaisemman saavuttamansa tiedon tutkimuksen kohteesta. Tämän vuoksi on tärkeää, että tutkija harjoittaa jatkuvaa itsensä tarkkailua eli itsereflektointia. (Nieminen & Åstedt- Kurki 1997, 154- 155.) Toisin sanoen, tutkittava ilmiö pyritään näkemään mahdollisimman pelkistettynä ilman etukäteisoletuksia ilmiön luonteesta (Eskola & Suoranta, 2000, 146 ; Varto 1992, 87.)

Fenomenologista tutkimustapaa koskee myös kontekstisidonnaisuus eli tilanne- ja ympäristösidonnaisuus, jolloin tutkimuskohdetta ei rajata hallittavasti. (Varto 1992, 98). Ihmisen kuvaukset ja kokemukset ovat toisaalta tilanteen konstituioimia eli tietyn tilanteen synnyttämiä ja toisaalta tilannetta konstituioivia eli tiettyä tilannetta sitovia. Se, mitä ihminen kokee ja kuvaa, on aina sidottava siihen kontekstiin eli asiayhteyteen, mihin se kuuluu. (Eskola & Suoranta, 2000, 141.) Tämän vuoksi jokaista yksittäistä tutkimusta varten on luotava omat menetelmänsä, jotka syntyvät tematisoinnista eli tutkimuksen teema-alueiden muodostamisesta ja aineiston alustavasta erittelemisestä (Eskola & Suoranta, 1998, 175-176 ; Varto 1992, 98).

Fenomenologiselle menetelmälle on ominaista, että siinä edetään yksittäisen ilmiön oivaltavasta havainnoinnista toisiaan seuraavien tutkimusvaiheiden kautta tilanteeseen, jossa voidaan nähdä ilmiöön liittyviä syvempiä merkityksiä. Erityisesti fenomenologisessa menetelmässä ajatellaan, että yksityistapaus on esimerkki yleisestä. (Eskola & Suoranta, 2000, 146 ; Varto 1992, 87.)

4.2 Teemahaastattelu aineistonkeruu menetelmänä

Aineistonkeruumenetelmänämme on teemahaastattelu eli puolistrukturoitu haastattelumenetelmä. Puolistrukturoitu haastattelu on lomakehaastattelun ja strukturoimattoman eli avoimen haastattelun välimuoto. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47.) Teemahaastattelusta puuttuu kysymysten tarkka muoto ja järjestys. Siinä esiintyvät tietyt teema-alueet (teemahaastattelurunko), jotka ovat etukäteen määrätty. Teemahaastattelurungon muodostumista ohjaa jonkinlainen tieto tutkittavasta kohteesta (Eskola & Suoranta 1998, 78, 87). Yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48). Haas-

tattelu voidaan kutsua tietynlaiseksi keskusteluksi haastattelijan ja haastateltavan välillä, haastattelu tosin tapahtuu haastattelijan aloitteesta ja on hänen johdattelemaa. Haastatteliija varmistaa, että kaikki etukäteen määritellyt aihealueet käydään haastattelun kuluessa läpi, mutta järjestys ja laajuus voivat vaihdella haastattelusta toiseen. (Eskola & Suoranta 1998, 86.) Teemahaastattelu ei edellytä tiettyä kokeellisesti aikaansaattua yhteistä kokemusta, vaan lähtee oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita voidaan tutkia tällä menetelmällä. Tällöin korostetaan haastateltavien elämysmaailmaa ja heidän määritelmään tilanteista. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.)

Ennen kuin olimme muodostaneet teemat perehdyimme mönkijän käyttöön ajamalla mönkijöillä ja keskustelemalla Pentti Kaulamon ja Sirkka Nikulaisen kanssa. Emme löytäneet mönkijän käytöstä aikaisempia tutkimuksia. Päädyimme tarkastelemaan mönkijän käyttöä toimintakyvyn kautta. Perehtyessämme toimintakykykäsitteeseen haastattelurungon teema-alueet muodostuivat seuraavasti:

Mönkijän käyttö

Mönkijällä ajon vaikutus fyysiseen toimintakykyyn

Mönkijällä ajon vaikutus sosiaaliseen toimintakykyyn

Mönkijällä ajon vaikutus psyykkiseen toimintakykyyn

Luonnossa liikkumisen kokeminen

Muut kokemukset mönkijän käytöstä

Näiden teemojen pohjalta muodostimme haastattelurungon (Liite 1). Ennen varsinaisia haastatteluja suoritimme esihaastattelun kahdelle henkilölle, jotka eivät enää osallistuneet varsinaiseen tutkimukseen. Esihaastattelun jälkeen jouduimme laatimaan haastattelukysymykset uudelleen. Totesimme kysymysten olevan liian teoreettisia, koska haastateltavat eivät ymmärtäneet niitä ja koska vastaukset jäivät hyvin pinnalliseksi. Säilytimme teemat, mutta laadimme kysymykset konkreettisemmiksi (Liite 1). Lisäksi laadimme lyhyitä apukysymyksiä, joiden avulla pystyimme tarvittaessa tarkentamaan ja syventämään teema-alueita. Apukysymykset toimivat parhaiten silloin, kun haastateltavat eivät itse osanneet syvemmin kuvailla kokemuksiaan.

Tutkimuksemme luotettavuuteen vaikutti se, että molemmat tekivät yhden esihaastattelun ja neljä varsinaista haastattelua. Esihaastatteluiden jälkeen keskustelimme haastatteluista ja annoimme palautetta toisillemme haastattelutilanteista. Ennen varsinaisia haastatteluja sovimme haastattelukäytännöistä, jotta saisimme haastattelutilanteista mahdollisimman samankaltaiset. Haastattelutilanteet aloitimme jakamalla haastateltaville esitietolomakkeet, joiden tarkoituksena oli kerätä taustatietoa haastateltavista. Tämän jälkeen kerroimme tutkimuksen tarkoituksesta ja rohkaisimme haastateltavia mahdollisimman luontevaan ilmaisuun. Pyysimme haastateltavia kertomaan mahdollisimman avoimesti aiheesta eikä vain vastaamaan kysymyksiin. Haastattelutilanteista pyrimme luomaan välittömän ja luottamuksellisen keskustelutilanteen.

Haastatteluista viisi tehtiin haastateltavien kotona ja kolme muualla. Haastattelurunkoa ei seurattu järjestelmällisesti, vaan haastateltaville annettiin mahdollisuus kertoa itsenäisesti aiheesta. Tarvittaessa pyysimme tarkennusta teemoihin ja palasimme haastattelurungossa taaksepäin, jos jokin aihe oli jäänyt käsittelemättä. Haastattelut nauhoitettiin, ja ne kestivät noin 20 minuutista lähes puoleentoista tuntiin.

4.3 Haastateltavat

Rajasimme tutkimukseen osallistujat henkilöihin, joiden toimintakyky on alentunut sairauden tai vamman vuoksi ja joilla on oma mönkijä. Tutkimukseen osallistui kahdeksan henkilöä ja iältään he olivat 9 - 78-vuotiaita. Haastateltavista kuusi oli miehiä ja kaksi naista. Kaksi haastateltavista oli alle 20-vuotiaita ja haastatteluissa heillä oli apuna toinen vanhemmista. Otimme haastattelut mukaan tutkimukseen, koska haastateltavat itse kykenivät vastaamaan kysymyksiin, jotka koskivat omakohtaisia kokemuksia. Jouduimme kuitenkin johdattelemaan ja konkretisoimaan kysymyksiä ymmärrettävämpään muotoon. Vanhemmat auttoivat kertomalla, mihin kaikkeen heidän lapsensa mönkijää käyttivät. Perustelemme myös heidän haastatteluiden mukaan ottamista aineistoon sillä, että lapset ja nuoret ovat yksi mönkijöiden käyttäjäryhmä aikuisten lisäksi. Näin ollen saimme aineistostamme mönkijän käyttäjäryhmää laajemmin kuvaavan.

Tutkimukseen osallistujien valinnassa ja yhteydenotoissa avustivat yhteyshenkilömme Malike-toiminnan perhekonsultti Sirkka Nikulainen ja yrittäjä Pentti Kaulamo. Haastatteluun osallistuvilta henkilöiltä ei pyydetty erillistä kirjallista suostumusta haastatteluun, koska yhteyshenkilömme kysyivät ensin heidän halukkuuttaan osallistua tutkimukseen. Haastattelut suoritettiin tammi-maaliskuussa 2001.

4.4 Aineiston käsittely ja analyysi

Kvalitatiivisen aineiston analysointi tapahtuu jo osittain aineiston keruun aikana ja koko käsittelyprosessi kestää aina tulkinnallisiin lopputuloksiin asti. Laadullisen tutkimuksen standardoituja analyysitekniikoita on vain vähän, vaikkakin itse tekniikat ovat moninaisia ja työskentelytapoja on monia. Voidaankin sanoa, ettei ole yhtä oikeaa tai yhtä ehdottomasti muita parempaa analyysitapaa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 136.) Tämä tekeekin laadullisesta aineistosta elävän (Eskola & Suoranta 1998, 138).

Laadullisen aineiston analyysillä luodaan aineistoon selkeyttä ja tuotetaan uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Tarvittaessa tutkija voi vaihtaa tai soveltaa toista analyysitapaa, mikäli ensimmäinen ei tunnu johtavan mihinkään tai tuntuu muuten toimimattomalta. (Eskola & Suoranta 1998, 138, 163.) Grönforsin (1985, 156) mukaan analyysissä yhdistyvät analyysi ja synteesi. Koko

prosessin avulla kerätty aineisto hajotetaan käsitteellisiksi osiksi ja näin synteessin kautta saadut osat kootaan uudelleen tieteellisiksi johtopäätöksiksi.

Kirjallisuudesta ei löydä mitään yhdenmukaista mallia aineiston järjestämiseksi. Hyvä puoli tässä on se, että tutkija voi kehittää oman järjestelmänsä ainutkertaisen aineistonsa ja persoonallisuutensa mukaan. Tällöin on odotettavissa, että menettely vastaa parhaiten tarkoitustaan. Huonona puolena on se, että aloitteleva tutkija ei voi hyödyntää muiden aikaisempia kokemuksia aineistojenkäsittelyistä. (Grönfors 1985,156.)

Välittömästi haastatteluiden jälkeen järjestimme haastatteluaineiston litteroimalla analysoitavaan muotoon eli purimme nauhoitetut haastattelut sanatarkasti paperille. Kirjoitettua tekstiä kertyi puolentoista rivivälillä noin 60 sivua. Ennen aineiston varsinaista analyysivaihetta luimme aineiston kertaalleen läpi ja perehdyimme erilaisiin analyysimenetelmiin. Analysoimme aineiston jakamalla sen pää- ja alateemoihin.

Luettuamme haastatteluita läpi, nousi aineistosta selkeästi esille haastattelussa käyttämämme teema-alueet. Muodostimme molemmat kokonaiskuvaa aineistosta ja alleviivasimme mielestämme samanlaiset teemat samalla värillä. Tämän jälkeen vertasimme esille nousseita teemoja ja totesimme niiden olevan yhtenevät. Leikkasimme alleviivaamamme tekstit haastatteluista ja numeroimme jokaisen liuskan, jotta tietäisimme, mistä haastattelusta teksti on lähtöisin. Erottelimme esiin nousseet pääteemat toisistaan omiksi ryhmikseen. Pääteemojen sisältöä järjestellessämme erittelimme samanlaiset kokemukset alateemoiksi. Teema-alueet muodostuivatkin lähes samoiksi, mitä haastattelurungossa käytimme. Koko analysoinnin ajan meillä oli käytössä yksi leikkaamaton versio, josta tarvittaessa tarkistimme asiayhteyksiä.

TAULUKKO 1: Teema-alueiden kuvaus

PÄÄTEEMA	ALATEEMA
Fyysinen toimintakyky	Yleiskestävyys Tasapaino Lihaskunto
Psyykkinen toimintakyky	Riippumattomuus Sopeutuminen Mieliala Luonto
Sosiaalinen toimintakyky	Sosiaalisten suhteiden ylläpito Tasavertaisuus Yhteenkuuluvuus
Mönkijä toimintavälineenä	Kulkuneuvo Työväline Harrasteväline

5. TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS

Ihmistieteellisen tutkimustavan luotettavuuden kriteerit eivät perustu ensisijaisesti tutkimusmenetelmän ominaisuuksiin, joten ei ole tarkoituksenmukaista omaksua reliabiliteetin ja validiteetin käsitteitä. Luotettavuuden kriteerien on hahmotettava tutkimuksen analyysivaiheessa. (Perttula 1995, 40–41.) Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline, jolloin lähtökohtana on avoin subjektiviteetti eli tutkijan yksilöllisyys ja sen myöntäminen. Näin ollen luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. Tutkimuksen edetessä tutkija joutuu jatkuvasti pohtimaan tekemiään ratkaisuja ja ottamaan samanaikaisesti kantaa niin analyysin kattavuuteen kuin tekemänsä työn luotettavuuteen. Kvalitatiivista tutkimusmenetelmää onkin kritisoitu luotettavuuskriteereiden hämäryydestä. (Eskola & Suoranta 2000, 208, 210.)

Kvalitatiiviseen tutkimukseen kuuluu useita varsin erilaisia lähestymistapoja ja tutkimustekniikoita. Tästä johtuen kvalitatiivisen tutkimuksen alueelta ei voida myöskään löytää yhtä yhtenevää käsitystä tutkimuksen luotettavuuteen liittyvistä kysymyksistä. (Tynjälä 1991, 388.) Ihmistieteellisessä tutkimustavassa tutkimuksen luotettavuutta tarkastellaan sillä, miten tutkittavan ilmiön perusrakenne ja tutkimusmenetelmä vastaavat toisiaan. Näin ollen tutkimusmenetelmä ei ole koskaan sinällään luotettava tai epäluotettava, vaan luotettavuus määräytyy suhteessa tutkittavaan ilmiöön. Ihmistieteissä tämä edellyttää ihmiskäsityksen julkituomista sekä kvantitatiivisessa että kvalitatiivisessa tutkimusotteessa. Tutkimuksessa on siis analysoitava käsitys ihmisen perusluonteesta niin, kuin se siinä käsitetään, ennen empiirisen tutkimuksen aloittamista. (Perttula 1995, 40.)

Fenomenologisesta näkökulmasta tarkasteltuna nähdään maailma, jossa ihminen arkipäivässään elää, täydempänä ja alkuperäisempänä kuin tutkimuksen käsitys siitä on. Tutkimukseen suhtaudutaankin niin, että se on yksi merkittävä, mutta rajallinen tapa hahmottaa ihmisen elämismaailmaa. Fenomenologisessa tutkimuksellisessa lähestymistavassa luotettavuuden arvioinnin peruslähtökohta on tutkijan kyky tavoittaa ilmiö sellaisena, kuin se tutkittavalle ilmenee. (Perttula, 1995, 45.)

Tutkimusprosessiin liittyvä luotettavuuden keskeinen kriteeri on sulkeistaminen. Sillä tarkoitetaan tutkijan tajunnan sisäistä toimintaa, jossa hän tietoisesti reflektoi tutkittavaan ilmiöön etukäteen liittämäänsä merkityssuhteita ja pyrkii sen jälkeen siirtämään ne mieleessään syrjään tutkimusprosessin ajaksi. Vaikka fenomenologisessa tutkimuksessa kysytään, mikä on tutkittava ilmiö ja miten tutkija kietoutuu siihen, tavoitellaan myös merkityksiä, jotka ovat mahdollisimman riippumattomia tutkijan niihin liittämistä merkityksistä. (Perttula, 1995, 45.)

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei puhuta niinkään tulosten yleistettävyydestä, vaan pikemminkin niiden ”siirrettävyydestä” (transferability). Tulosten siirrettävyys toiseen kontekstiin riippuu siitä, miten samankaltaisia tutkittu ympäristö ja sovellusympäristö on. Tutkimuksen luotettavuus-

teen vaikuttaa se, että tutkijan on kuvattava riittävästi aineistoaan ja tutkimustaan, jotta lukija voi pohtia tutkimustulosten soveltamista myös muihin kuin tutkittuihin konteksteihin. (Tynjälä 91, 391.)

Tutkimusprosessin alussa, ennen haastatteluja, muodostimme esiyymmärrystä tutkimusaiheesta keskustelemalla ja kirjaamalla ylös omia ajatuksia ja mielipiteitä. Jatkoimme itsereflektointia koko tutkimusprosessin ajan, jotta oma innostuneisuus aiheeseen ja omat näkemyksemme eivät ohjaisi liikaa tutkimuksen kulkua ja analyysia. Tutkimuksemme uskottavuuden lisäämiseksi olemme käyttäneet haastatteluista suoria lainauksia saadaksemme haastateltavien kokemukset esille alkuperäisine merkityksineen.

6. TUTKIMUKSEN EETTISYYS

Tutkimustyön eettiset kysymykset ovat tärkeitä niissä tieteissä, joissa tutkitaan inhimillistä toimintaa (Vehviläinen-Julkunen 1997, 26). Eettiset kysymykset koskevat tiedonhankintaa ja sen käyttöä. Lisäksi on syytä pohtia tiedon käyttöön, tulosten julkaisemiseen ja tutkijan rehellisyyteen liittyviä eettisiä kysymyksiä. (Eskola & Suoranta 1998, 52.)

Tutkijan on taattava tutkimukseen osallistuvan anonymiteetti ja tutkimuksen luottamuksellisuus. Tutkijan on myös huolehdittava aineiston asianmukaisesta tallentamisesta ja hävittämisestä. (Anttila 1996, 421; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 29). Tutkimukseen osallistuvilla henkilöillä on oltava oikeus saada paikkansapitävä ja riittävä informaatio tutkimuksen luonteesta, sen tavoitteista, vastaavasta tutkijasta sekä tutkimustulosten käyttötarkoituksesta. Hänellä on oltava oikeus päättää osallistumisestaan tutkimukseen ja halutessaan myös keskeyttää se. (Anttila 1996, 421.) Myös tutkimusta julkaistaessa tutkijan on huolehdittava, ettei tutkimukseen osallistuvien henkilöllisyys paljastu (Eskola & Suoranta 1998, 57).

Tutkimuksessamme ennen haastattelutilanteita haastateltaville kerrottiin tutkimuksen tarkoitus ja se, miten tutkimusaineistoa tullaan käsittelemään. Tässä yhteydessä korostettiin haastateltavien anonymiteetin säilyttämistä koko tutkimusprosessin ajan. Haastateltaville kerrottiin myös se, missä ja mihin tarkoitukseen tutkimustuloksia käytetään. Haastattelut suoritettiin haastateltavien ehdoilla ja niihin osallistuminen oli vapaaehtoisia.

Litteroidessamme haastatteluita emme käyttäneet henkilöiden nimiä vaan numeroimme haastattelut. Tutkimuksen valmistuttua hävitimme asianmukaisesti kaiken tutkimusmateriaalin.

7. AINEISTON ANALYYSISTÄ TUTKIMUSTULOSSIIN

Esitämme tutkimustulokset pääteemojen mukaisesti. Olemme valinneet teemojen otsikoiksi haastateltavien lausahduksia, jotka mielestämme kuvaavat parhaiten kyseistä teemaa. Tutkimustulokset on esitetty teorian kanssa rinnakkain, ikään kuin vuoropuheluna.

7.1 ”Ei siinä hirveesti tarvii (tasapainoa) ainakaan tasasella tiellä ajaessa, mehässä ajaessa tietysti tarvii.”

Tarkastelemme *fyysistä toimintakykyä* haastateltavien kokemusten kautta. Se kuinka haastateltavat kokivat mönkijän vaikutuksen heidän fyysiseen toimintakykyyn, oli täysin riippuvainen siitä, missä mönkijällä ajettiin. Tasaisella tiellä ajaminen toi vähän haasteita, kun taas esimerkiksi metsässä ajoa kuvattiin jo huomattavasti haasteellisemmaksi. Haastateltavat, jotka olivat fyysisesti aktiivisia, kokivat mönkijällä ajon vaikutukset fyysiseen toimintakykyyn selkeimmin, ja he pystyivät helpommin kuvaamaan ajokokemuksiaan. Fyysinen aktiivisuus ei kuitenkaan ollut riippuvainen siitä, miten toimintakykyinen henkilö oli fyysisesti. Teoriaosuuden jälkeen kuvaamme tasaisen maaston vaikutusta ajajan fyysiseen toimintakykyyn. Viimeisenä tarkastelemme, mitä kaikkea vaativammassa maastossa ajo vaati ajajalta.

Mälkiän (1983, 32-33) mukaan fyysisellä toimintakyvyllä tarkoitetaan ihmisen kykyä ottaa käyttöönsä elimistön voimavaroja, minkä tahansa toiminnan suorittamiseksi. Fyysinen kunto liitetään myös usein fyysisen toimintakyvyn käsitteeseen. Fyysistä toimintakykyä voidaan tutkia ja mitata erilaisin mittarein ja testein, joiden avulla pyritään kartoittamaan erilaisia fyysisiä osatekijöitä tai ihmisen kykyä tehdä jotakin tiettyä fyysistä tehtävää.

Olemme jakaneet fyysisen toimintakyvyn Mälkiän (1983, 21) sekä Louhevaaran ja Lusan (1992, 27) jaon mukaan karkeasti kolmeen toisistaan riippuvaan osatekijään: *yleiskestävyyyteen* eli hengitys- ja verenkiertoelimistön toimintakykyyn, *lihaskuntoon* eli tuki- ja liikuntaelimistön toimintakykyyn sekä *liikunnalliseen taitoon* eli hermoston toimintakykyyn. Liikunnalliseen taitoon kuuluu tasapainokyky, jota haastateltavat kuvasivat kokemuksissaan mönkijän käytöstä. Mälkiä luettelee myös tekijöitä, jotka vaikuttavat fyysiseen toimintakykyyn. Niitä ovat ihmisen ikä, sukupuoli, perimä, etniset erot ja fyysinen aktiivisuus. Louhevaara ja Lusa (1992, 27) näkevät fyysiseen toimintakykyyn oleellisesti myös vaikuttavan ihmisen antropometriset eli ruumiin mittasuhteiden ominaisuudet. Nämä edellä mainitut tekijät vaikuttavat toimintakykyyn myönteisesti tai heikentävästi, esimerkiksi iän myötä on väistämätöntä, että toimintakyky alenee.

Tasapaino ja lihaskunto nousi tutkimusaineistosta *yleiskestävyyttä* selkeämmin esille. Tutkimuksemme haastateltavat olivat yksimielisiä siitä, että mönkijällä ajo vaatii sitä enemmän fyysiseltä toimintakyvyiltä, mitä vaikeampi maasto on. Tasaisella ajaminen koettiin helppona ja sen fyysistä kuormittavuutta pidettiin vähäisenä mönkijän hyvien ajo-ominaisuuksien vuoksi. Esimerkiksi tiellä ajaessa ei haastateltavien mukaan ajajalta vaadita hyvää tasapainoa tai erityisen hyvää lihaskuntoa.

Tasapainolla ei siis koettu olevan merkitystä tasaisella ajaessa. Useat haastateltavat kuvasivatkin oman tasapainon huonoksi, mutta he sanoivat kuitenkin pystyvänsä ajamaan mönkijällä vaivattomasti. Heidän mukaansa mönkijällä ajo ei vaadi samanlaista tasapainoa kuin esimerkiksi kolmipyöräisellä invalidimopolla ajo vaatii. Tietä pitkin ajamista kuvattiin muun muassa seuraavanlaisesti:

”No ei oo minusta ainakaan, että se mitään sen kummempoo ku is tumista vaan,”

”Ku tuntuu, et nelipyöräsellä vehkeellä ei tasapainoo tarvita, se pitää tasapainossa ihtesä.”

Tutkimusaineistossa erottui selvästi vaativan maaston myönteinen vaikutus fyysiseen toimintakykyyn. Vaihtelevassa maastossa, jossa on mäkiä, mutkia, kiviä, puita, kantoja ja oja vaaditaan ajajan fyysiseltä toimintakyvyltä jo huomattavasti enemmän kuin tasaisella ajettaessa. Mönkijän myötäillessä maaston pinnan muotoja, ajaja joutuu ylläpitämään tasapainoaan reagoimalla asennon muutoksin. Osa haastateltavista vertasi mönkijällä ajoa rodeokyytiin, jossa vauhti on kuitenkin verkkaisempaa:

”Kallistellee, keikkuu ja meinoo kaatua ja tekkee vaikka mitä.”

”Se on täysin maastosta riippuvainen, jos sä ajat vaikeessa maastossa ja se on suht koht pitkä se ajelumatka, niin kyllä tuntuu, että jotain on tehty ja rajusti...”

Tasapainon ja reaktiokyvyn merkitys korostui ajettaessa jyrkkiä rinteitä ylös, alas ja sivuttain sekä ojan ylityksissä. Haastateltavat kokivat mönkijällä ajamisen olevan yksi tärkeä tekijä tasapainon kehittymiseen. Tätä kuvattiin muun muassa niin että mönkijällä ajamisesta vaativammassa maastossa on tullut helpompaa kuin alussa.

”Et jos mennään tota niin jyrkkää rinnettä tälleen kulmittain alas, niin siinä joutuu taiteilemaan tasapainon kanssa joka puolelle...”

Lihaskunto oli myös verrannollinen siihen missä ajettiin. Käsien lihasvoimaa haastateltavat pitivät tärkeänä, koska sitä tarvittiin mönkijän ohjaukseen. Osa haastateltavista kertoi käsien lihasvoiman lisääntyneen mönkijällä ajamisen myötä. Kaikilla haastateltavilla oli mönkijä, jossa kaasua käytettiin peukaloliipaisimella. Tämän vuoksi he katsoivat, että peukalolta vaadittiin myös riittävästi voimaa kaasun käyttöön. Kaulamon (henkilökohtainen tiedonanto, 11.11.2000.) mukaan ohjausta ja kaasunkäyttöä voidaan tarvittaessa helpottaa lisäteknikalla, jos ajajalla ei ole riittävästi voimaa käsissään. Mönkijällä ajon vaikutusta käsiin kuvattiin esimerkiksi näin:

”Kyllä se käsiä virkistää... että kaikenlaisia pakotuksia on käsissä, ku ei vaa tuolla aja. Mutta sillä ku piäsee ajamaan jonkun parina päivänä sillo se ruppee häviämmää nuo pakotukset.”

Käsien lihasvoiman lisäksi haastateltavat mainitsivat mönkijällä ajon vaikuttaneen myös vartalon lihaksistoon ja erityisesti selkälihaksiin. Lihaskunto merkitys korostui erityisesti ohjattaessa mönkijää vaikeakulkuisemmassa maastossa. Erityisesti lihasvoimaa vaativiksi tilanteiksi kuvattiin tilanteet, joissa mönkijä oli jäänyt kiinni, esimerkiksi kantaan. Yksi haastateltavista oli ratkaissut edellä mainitut ongelman asentamalla mönkijän keulaan vinssin, jonka avulla mönkijä on helposti irrotettavissa.

"Se on loppujen lopuksi aika raskasta ja silleen tai silleen ei raskasta, mut silleen niin ku lihaket, varmaan jokainen lihas joutuu jotaki tekemään..."

Mönkijän vaikutus *yleiskestävyyteen* riippui siitä, miten henkilö käytti mönkijää. Yleisesti ottaen haastateltavat kokivat jaksavansa ajaa paremmin mönkijällä nyt kuin aikaisemmin. Henkilöt, jotka ajoivat pitkiä matkoja metsässä tai muussa haastavassa maastossa, kuten hiekkasoramontuilla, kokivat mönkijällä ajon fyysisesti raskaammaksi kuin muut. He kokivat ajaessaan rasittuvansa ja hengästyvänsä toisin, mitä muut mönkijän käyttäjät eivät kokeneet.

"No kyllä se on varmaan verrattavissa johonkin motocrossiin, että kyllä siinä hengästyy."

"No kyllä se oli ihan huomattavissa sillon alussa, että, että ei yksinkertaisesti jaksanu kovin pitkiä matkoja ajjaa."

7.2 ”Että tosiaan pystyy itekseen lähestulkoon menee niin ku ennenkin, koska sillä voit mennä mihin vaan.”

Tutkimuksessamme *psykkinen toimintakyky* nousi muita teemoja selkeämmin esille. Psykkistä toimintakykyä on kuitenkin vaikea erottaa kokonaan omaksi kokonaisuudeksi, koska siihen heijastuu oleellisesti fyysinen ja sosiaalinen toimintakyky (Lahtela 1990, 267; Ruoppila & Suutama 1990, 14). Tämä näkyy myös tutkimusaineistossamme, jossa psykkinen ja sosiaalinen toimintakyky ovat sidoksissa toisiinsa, mutta silti niitä käsitellään omina teemoinaan. Joudummekin toteamaan Lahtelan (1990, 267) tapaan, että niitä on vaikea tutkia itsenäisinä aiheina. Tutkimusaineistosta psykkinen toimintakyvyn alateemoiksi muodostui *mieliala, sopeutuminen, riippumattomuus ja luonto*.

Puhuttaessa psykkinisestä toimintakyvystä tarkoitetaan ihmisen kykyä selviytyä eri elämäntilanteissa erilaisista tilanteista, kykyä toimia työelämässä ja vapaa-aikana tavoitteidensa ja toiveidensa mukaisesti käyttämällä hyväksi omia psykkinisiä voimavaroja, taitoja ja kykyjä (Karppi, Mansikkamäki & Talvitie 1999, 59, Lahtela 1990, 271). Ruoppila ja Suutama (1990, 14) sanookin, että psykkinen toimintakyky ei ole vain yksilön ominaisuus, vaan on kyse vuorovaikutussuhteesta yksilön ja hänen elin- ja toimintaympäristönsä välillä.

Haastateltavat kuvasivat vuorovaikutussuhteiden vaikuttavan *mielialaan* kohentavasti. Kanssakäyminen muun muassa naapureiden kanssa koettiin virkistäväksi, kuten myös muut sosiaaliset vuorovaikutustilanteet.

”No onhan se hyvä ihme, ihan erilainen ku piäsee tonne ja saapi aijoo vähän naapurissa ja ihanha sitä virkistyy.”

Psykkinen toimintakyky muodostuu *kognitiivisista toiminnoista* (muisti, oppiminen, havainnointi), *persoonallisuudesta* (motivaatio, mielentila, kyky tiedostaa omat vahvat ja heikot puolet) ja *psykkisestä hyvinvoinnista*, joka ilmenee mielenterveytenä ja elämän kokemisena (Karppi, Mansikkamäki & Talvitie 1999, 59). Muisti-, havainto- ja ajattelutoiminnat, sekä motiivi, päätöksenteko, tunteet ja defenssit osallistuvat psykkiniseen toimintaan. Nämä auttavat ihmistä luomaan mielikuvia ympäröivästä maailmasta ja itsestään. (Lahtela 1990, 271).

Mönkijöiden käytön vaikutus kognitiivisiin toimintoihin: muistiin, oppimiseen ja havainnointiin ilmeni haastateltavien kertomuksissa ajotaidon kehittymisenä, maaston huomioimisena, tarkkaavaisuutena sekä maltillisuutena. Erityisesti vieraassa maastossa ajaessa pidettiin tärkeänä maltillisuutta ja tarkkavaisuutta. Tällöin ajajan on jatkuvasti tehtävä havaintoja ympäristöstään, jotta hän välttyisi yllättäviltä, riskialttiilta tilanteilta. Jotkut haastateltavista kertoivat siitä, miten mönkijällä ajo oli tuntunut sitä helpommalta, mitä enemmän oli ajanut.

"Kyllä, nimenomaan, mitä vaikeampi maasto sen vaikeampaa se on, vaikka se on hauskaa, mutta siis omat juttunsa..."

"No pitäähän se huomioija sitten minkälaisessa maastossa ajetaan, ettei ihan kaavu..."

Psyykkinen toimintakyky on kykyä muokata sisäisiä kuvia kokonaissopeutumisen kannalta mahdollisimman mielekkäästi. Ihminen luo kuvia ympäröivästä maailmasta ja itsestään. (Lahtela 1990, 271). Toisin sanoen ihmisen kykyä muokata sisäisiä mielikuvia ja sopeuttaa niitä jo olemassa olevaan tai muuttuneeseen elämäntilanteeseen sopivaksi tai sitä tukevaksi (Karppi, Mansikkamäki & Talvitie 1999, 59). Esimerkiksi sairastuminen ja vammautuminen vaatii uutta sopeutumista. Jos sopeutumista ei tapahdu, voi ihminen tuntea itsensä kyvyttömäksi hallita ympäristöään (Ojanen 1995, 44).

Haastateltavat kuvasivat mönkijäkokemustensa kautta *sopeutumista* uuteen elämäntilanteeseen vammautumisen tai sairastumisen jälkeen. Ensimmäiset mönkijäkokemukset olivat olleet todella merkittäviä sopeutumisprosessille. Sopeutumiseen vaikutti se, että haastateltavat pääsivät toteuttamaan sellaisia asioita mönkijän avulla, joista he olivat aikaisemmin vain haaveilleet. Näitä olivat muun muassa luontokokemukset, puunteko, kalastaminen, liikkuminen kodin ulkopuolella, ajoneuvolla ajaminen jne.

"Siellä (kuntoutuksessa) oli niin mukava ajella sielä hiekkateitä ja sinne jonnekin korpeen lammen rannalle kalastamaan, minne ei muuten ois ollu asiaa sillonkaan. Kai se oli ihan silleen niin ku ihan huippu kokemus sillon alussa."

"...kun tota kuitenkin jollaki moottoriajoneuvolla oon aina ajanu...Nyt pääsen tällä."

Riippumattomuus muiden ihmisten avusta koettiin hyvin tärkeäksi. Mönkijä oli tuonut monelle mahdollisuuden toimia itsenäisesti ja tätä kautta itsenäisyyttä suhteessa ympäristöön. Erilaiset onnistumisen kokemukset olivat tuoneet itsevarmuutta ja lisänneet itsearvostusta. Tällaisia olivat tilanteet, jotka mahdollistuivat itsenäisesti vain mönkijän avulla, kuten muun muassa puunteko, kalassa käynti, lumityöt, retket yksin ja yhdessä esimerkiksi lasten ja lastenlasten kanssa.

"Ulkoilua tulee huomattavasti enemmän kuin ennen sitä, että... Ja ei oo niin riippuvainen muista jos haluaa esimerkiksi pilkille lähtee tai kesällä jonneki mato-ongelle rannalle, niin pääsee ihan yksinään."

"Et oo kenenkään alla siinä, että kysyt, että lähdetkö mukaan."

Ojanen (1995, 44-45) määrittelee terveen minän muodostuvan hyvästä itseluottamuksesta, itsearvostuksesta ja itsetietoisuudesta. Itseluottamus tuo uskoa siihen, että toiminta tuo tulosta ja ihminen kokee itsensä toimintakykyiseksi. Itsearvostus on sitä, että ihminen arvostaa itseään

ainutkertaisena yksilönä ja pitää elämänsä mielekkäänä. Itsetietoinen ihminen on taas tietoinen toimintakyvystään elämän hallinnastaan ja pitää ne tasapainossa. Hän ei pyri enempään mihin ei ole resursseja.

Riippumattomuuden tunnetta vahvisti sairauden tai vamman tuomien rajojen rikkoutuminen. Monet haastateltavista kertoivat unohtavansa hetkellisesti sairautensa tai vammansa ajaessaan mönkijällä. Toiset kokivat rajojen rikkoontumisen jo päästessään kotirapuilta itsenäisesti mönkijän selkään. Ja toiset puolestaan rikkoivat rajojaan vaikeakulkuisessa maastossa tai hakemalla puita metsästä tai halkoliiteristä.

”Ku semmosen aijaa jonkun kymmenen kilometriä, nii jo ihan tuntuu, että ei tässä sairaana oo ollutkaan.”

”Ja sitten erilaiset maastopaikat, missä voi kattoo, et onko se sillä rajalla, et pääseeks tosta vai ei. Se on mielekästä.”

7.3 ”No kyllähän se niin ku nostaa et pääsee niin ku luontoon ja sinne hiljasuuteen.”

Luonnossa itsenäisesti liikkuminen mönkijällä merkitsi haastateltaville paljon. Luonnolla oli ikään kuin itsestään selvä asema heidän elämässään. Suhde luontoon nähdään myös kulttuurisidonnaisena ja kulttuuri vaikuttaa siihen, millaisia arvoja luontoon kohdistetaan, kuten Herva ja Lyytinen (1994, 47) toteavat. Heidän mukaansa aito luonto koetaan myös tunnevaltaiseksi. Tämä näkyy myös haastateltavien luontokokemuksissa, jotka tarjosivat heille erilaisia elämyksiä.

”Se on ton mönkkärin niin ku se hienointa hommaa, et pääsee ajelee korkeisiin paikkoihin mistä näkee maisemia.”

”Ainakki siihen saap siihen sairauteensa muutosta kun lähtee tuonne järven rannalle vaikka ongelle.”

Vuonna 1991 tehdyn väestön liikuntakäyttäytymistutkimustulosten pohjalta voidaan todeta, että luontoliikunnan harrastamisen keskeiset motiivit ovat ulkoilu ja raitis ilma. Terveys ja kunto saadaan ikään kuin sivutuotteena. Näihin motiiveihin sisältyvät ilmaisu, tunteet, kokemukset ja elämykset, joita luonnossa liikkujat itselleen ensisijaisesti hakevat. Aidossa luonnonympäristössä liikuttaessa korostuvat arkielämän vastapainona koettava rentoutuminen sekä mielenterveydelliset syyt. (Vuolle 1991, 20-22.)

”Tän selkään kun pyyhkäsee ja lähtee ajelee, niin nehän unohtuu kaikki... Se on niin ku semmonen purkauslaite muun muassa.”

Haastateltavat pitivät luonnossa liikkumista ilman mönkijää lähestulkoon mahdottomana tai vaikeana. Vammaisille luonnon kokeminen ja aistiminen jää usein kovin vähäiseksi. Kun omakohtaiset luontokokemukset puuttuvat jää ihmisen ja luonnon suhde tiedollisesti ja elämyksellisesti vieraaksi. Valitettavan usein monelle vaikeavammaiselle jää ainoaksi luontokokemukseksi tiedotusvälineiden kautta välittyvä tai auton ikkunasta nähty kuva. Viime aikoina ovat vaikeavammaisetkin alkaneet kiinnostua erilaisista selviytymisleireistä, joissa testataan omia rajoja alkeellisissa oloissa ja taistellaan fyysisten mahdollisuuksien äärirajoilla. (Kataja & Saari 1995, 211-213, 222.)

7.4 "Niin ja kylässä käyn, se on piäasia!"

Sosiaalinen toimintakykyä tarkastelemme kolmen alateeman pohjalta, jotka ovat *sosiaalisten suhteiden ylläpito, tasavertaisuus* ja *yhteenkuuluvuus*. Sosiaalinen toimintakyky kuvataan yleensä aina alisteisena persoonaan nähden (Hämäläinen & Talo 1997,3). Laukkanen (1998, 16) ja Heikkinen (1990, 45) katsovat sosiaalisen toimintakyvyn olevan selvästi sidoksissa ympäristöön, kulttuuriin ja historialliseen aikaan, minkä vuoksi käsitettä ei voida erottaa kehyksestään.

Heikkinen (1990, 4) luettelee sosiaalista toimintakykyä heikentäviä eri tekijöitä, joita voi olla sairaus, vamma, huono liikuntakyky, aistien heikentyminen, huonomuistisuus yms. Toisaalta hänen mukaansa sosiaalista toimintakykyä voi myös rajoittaa menneisyys, nykyinen sosiaalinen asema, nykyinen elämämpiiri ja sen sitoumukset. Sosiaaliset suhteet muuttuvatkin tai saattavat katketa kokonaan, jos sairaus tai vamma estää työssäkäynnin, yhteydenpidon ystäviin ja harrastukset (Kananoja 1986, 23). Heikkinen (1990, 45) lisää, että sosiaalinen toimintakyky edellyttää ainakin kolmea asiaa; yhteisöä, kykyä olla vuorovaikutuksessa ja kykyä toimia. Yhteisön ja yksilön välille kuuluukin aina sana sosiaalinen (Kananoja 1987, 17-18).

Sosiaalisten suhteiden ylläpito mönkijän avulla korostui haja-asutusalueella, koska siellä välimatkat ovat pitkiä. Maaseudulla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia käyttää julkisen liikenteen palveluija tai takseja verrattuna kaupunkiolosuhteisiin. Mönkijällä siis käytiin toisinaan kaupassa ja toisinaan naapurissa.

"Enhän minä muuten tulis käyneeks nuapurissakaan, jos joutuisin kävelee.."

Tasavertaisuutta sosiaalisissa suhteissa pidettiin tärkeänä. Näitä tilanteita olivat muun muassa perheen yhteiset metsäretket, mönkijäsafarit, mökki- ja pihatakkoot. Retkillä, talkoissa ja safareilla korostui se, että mönkijällä ajettaessa ei fyysisellä toimintakyvyllä ole niinkään merkitystä. Tällöin niin vammaiset, sairaat kuin terveetkin ovat tasavertaisessa asemassa, eikä sosiaalista toimintakykyä heikentävillä tekijöillä ole juurikaan merkitystä. Hervan ja Lyytisen (1994, 47)

mukaan voidaan yleisesti sanoa, että ihmiset kokevat aidon luonnonympäristön tasa-arvoisena sosiaalisena ympäristönä. Haastateltavien kohdalla mönkijällä oli tärkeä asema, mikä mahdollisti luonnossa liikkumisen tasavertaisena toisten ihmisten kanssa.

"On se, että siinä pysty viemään ihan ku terve ihminen, sen (lapsen) reppuselässä sinne järvenrantaan ilman tätä vehjettä täysin mahdoton koko ajatus."

Yhteenkuuluvuuden tunne heijastui haastateltavien kokemuksista mönkijäsafareilla ja erilaisilla mönkijäretkillä. Mönkijäsafareilla käyneet kokivat kuuluvansa johonkin ”porukkaan”, jota yhdisti yhteinen me-henki. Yleensäkin kyetä osallistumaan tasavertaisena sosiaalisiin tilanteisiin toiminnan kautta lisäsi yhteenkuuluvuuden tunnetta.

”Kyllähän se paljon semmosta niin ku mielialaaki, ku on niin ku samanlaisten joukossa...”

7.5 ”Kaiken näkösiä askareita pystyt tekee sillä...”

Kuten jo otsikko kuvastaa, käytettiin mönkijää hyvin monella eri tavalla. Tutkimusaineistosta erottui mönkijälle kolme eri käyttötapaa, joita olivat *kulkuneuvo*, *työväline* ja *harrasteväline*. Sitä ei pidetty leimaavana, kuten apuvälinettä usein pidetään. Mönkijä koettiin tasa-arvoistavana, koska mönkijää käytettiin harrastusten lisäksi muuhunkin, voidaan sitä pitää muunakin kuin vain pelkkänä vapaa-ajanvälineenä. Tästä syystä käytämmekin mönkijästä sanaa *toimintaväline*, sillä se kuvaa mielestämme parhaiten mönkijän monipuolisia käyttömahdollisuuksia ja niiden mukanaan tuomaa toiminnallisuutta.

Mönkijän käyttöä ja sillä ajamista pidettiin helppona ja turvallisena. Hyvät ajo-ominaisuudet antoivat luottamusta siihen, että sillä pääsee ja vieläpä aivan yksin. Eikä mönkijän käyttö rajoitunut vain kesäaikaan, vaan se oli kaikilla käytössä myös talvisin. Kaikilla haastateltavilla oli automaattivaihteinen mönkijä, joissa kaasua käytettiin ns. peukaloliipaisimella. Eräs haastateltavista kuvaakin mönkijän käyttöä hyvin osuvasti seuraavanlaisesti:

”Se on niin helppo ajjaa, että ei ku kaasua sormellaan vähä, seisohuu ku kerkiää ja lähtee ku painoo. Eikä tarvihe vaihtotavaraa (vaihteita) eikä... Kyllä se on heleppo.”

Kulkuneuvona mönkijä mahdollisti muun muassa kaupassa ja kylässä käynnin kesäisin ja talvisin. Etenkin syrjäisellä maaseuduilla välimatkojen ollessa pitkiä ja teiden huonoja sorateitä koettiin mönkijällä kulkeminen helpoksi ja vaivattomaksi.

”Eipä mulla oikeestaan muuta ku tää kaupalla käynti ja sielä kotona minulla on puulämmitys ja puun kuletuks ja perunan kuletuks ol viime syksynä.”

Kulkuneuvon lisäksi mönkijää pidettiin myös hyvänä *työvälineenä*, niin kotona kuin mökilläkin. Toisille haastateltaville mönkijä mahdollisti omatoimisen työnteon. He kokivat tärkeäksi, että saivat itse kerättyä esimerkiksi talven polttopuut metsästä tai pystyivät kuljettamaan soraa, kiviä, yms. Monet haastateltavista olivat hankkineet mönkijän eteen lumiauran, jotta voivat talvisin aurata lumet pihastaan. Jotkut heistä olivat jopa auttaneet lumitöissä lähistöllä asuvia sukulaisten.

”Talvella on tuo auraushomma ja pilkillä käyminen ja kesällä on sitten polttopuuta sillä lailla raahattu metsästä.”

”Kaiken näköisiä askareita pystyt tekee sillä, mitä muuten se on täysin mahdotonta, et ei vois kuvitellakaan... alkaa hiki nousee jo pinnalle, kun ajattelee, että millä sen sais tehtyä jos sit ei ois...”

Haastateltavilla oli ainoastaan käytössään peräkärriä ja lumiauroja. Mönkijään on mahdollista saada myös muita erilaisia lisävarusteita, joiden avulla voidaan muun muassa kytää peltoja ja tehdä perunapeltoon vakoja.

Kolmanneksi, mutta ei vähäisemmäksi, mönkijän käyttötarkoitukseksi nousi mönkijä *harrastevälineenä*. Mönkijällä tehtiin retkiä perheen kanssa tai ajeltiin lähinnä metsässä huvikseen ympäriinsä ”huruajelua”. Perheenjäsenten lisäksi mönkijän käytöstä hyötyi myös lemmikkieläin. Eräs haastateltavista kertoi ulkoiluttavansa koiraa mönkijän avulla. Ennen kaikkea lapset ja lapsen lapset tuntuivat olevan mielissään mönkijällä ajosta. Talvisin mönkijä toimi yhteisissä touhuissa. Pulkkamäessä mönkijällä saatiin pulkat ja lapset vedettyä hyvin ylös mäenpäälle.

”Tuolla on luontopolku, niin siellä ollaan käyty”

”Tenavia... vedetään pulkkaa perässä ja ajellaan niiden kanssa.”

Harrastuksiksi voidaan myös lukea kalastus, marjastus ja sienestys. Marja- ja sienimetsään monet pääsivät vaivattomasti mönkijällä. Kalastusreissuja tehtiin niin kesäisin kuin talvisinkin. Toiset ajoivat rantaan veneen luokse ja lähtivät veneellä kalalle, kun taas toiset tyytyivät kalastamaan mönkijän selästä.

"Minä en lähe mönkijän piältä, ku mie lähen kallaan. Minä nostan siitä mönkijän piältä aina katiskat ylös... nii justiinsa nii..."

Kalareissujen päätteeksi mönkijällä oli helppo vetää vene pois vesiltä. Kalareissut tehtiin talvisin mönkijällä. Mönkijällä ajettiin jäälle ja etsittiin sopiva pilkkipaikka, josta pääsi kokeilemaan kalaonneaan.

7.6 "Sillä pystyy ympäri vuoden ajamaan, että siinä kai se oli ratkasevin..."

Haastatteluiden lopuksi haastateltavilla oli mahdollisuus kertoa mönkijän käytön hyvistä ja huonoista puolista sekä sen muista käyttöideoista. Mönkijän käytössä hyviksi koettuja puolia haastateltavat kertoivat olevan enemmän kuin huonoja puolia. Hyviksi puoliksi kuvattiin lähes yksimielisesti mönkijän ympärivuotinen käyttömahdollisuus ja sen monikäyttöisyys. Lisäksi hyvin tärkeänä pidettiin mönkijällä ajon helppoutta nelipyöräisyyden ja ajohallintalaitteiden yksinkertaisuuden vuoksi. Mönkijää pidettiin myös hyvin maastokelpoisena ja luotettavana. Maastokelpoisuutta lisäsi se, että mönkijä ei jätä jälkiä maastoon eikä riko aluskasvillisuutta. Positiivisena puolena mainittiin myös se, että mönkijällä ajo ei ole leimaavaa.

Mönkijän huonoimpana puolena pidettiin sen hankintaprosessia aina lääkärinlausunnosta rekisteröintiin saakka. Haastateltavat pitivätkin tärkeänä tiedon ja ohjauksen saantia Pentti Kaulamolta. Hän oli auttanut useita haastateltavia mönkijän byrokraattisessa hankintaprosessissa. Haastateltavat pitivät mönkijän hintaa korkeana, varsinkin jos he eivät olisi saaneet kunnalta avustusta mönkijän hankintaan. Haastatteluista tuli ilmi, joskaan ei niin huonona puolena mönkijän käytön vaarallisuus, mikäli ajaja ei tiedosta vaaratekijöitä. Mönkijän vaarallisuutta haastateltavien mielestä voidaan vähentää ajoon perehdyttämällä ja vaaratekijöistä kertomalla. Vaaratekijöinä pidettiin muun muassa sitä, että mönkijällä pääsee monenlaiseen maastoon, jolloin ajajan on oltava selvillä omasta ajotaidostaan. Lisäksi vauhti voi kasvaa yllättäen liiankin suureksi, ellei mönkijään ei ole asennettu nopeusrajoitinta.

Haastateltavat kertoivat erilaisista mönkijän käyttömahdollisuuksista aina pihan hiekoituksesta perunapellon kyntöön. Nämä heidän kuvaamansa käyttömahdollisuudet ovat toteutettavissa olemassa olevilla lisävarusteilla. Mönkijän käytön yleistymistä ja sen markkinoinnin lisäämistä liikuntarajoitteisten henkilöiden keskuudessa pidettiin hyvin toivottavana. Lisäksi haastateltavat ihmettelivät sitä miksi ei mönkijää käytetä enemmän kuntoutuksessa, esimerkiksi kuntoutuskeskuksissa.

8. YHTEENVETO

Mönkijää käytettiin hyvin monipuolisesti eri käyttötarkoituksiin. Käyttö ei rajoittunut ainoastaan liikkumisen alueelle, vaan sitä oli laajennettu vapaa-ajan toiminnasta työtehtäviin. Haastateltavat kokivat mönkijän käytön vaikuttavan kokonaisvaltaisesti, sekä fyysiseen, psyykkiseen että sosiaaliseen toimintakykyyn.

Fyysistä toimintakykyä mönkijä tuki mahdollistamalla liikkumisen itsenäisesti, niin tiellä kuin maastossa sekä kotipihalla. Se, miten haastateltavat kokivat mönkijän vaikutuksen fyysiseen toimintakykyyn, oli täysin riippuvainen siitä, missä mönkijällä ajettiin. Tasaisella, kuten tiellä ajaminen koettiin helpoksi. Tällöin ajajan fyysiset ominaisuudet eivät niinkään korostuneet. Vaihtelevampi maasto koettiin huomattavasti haastavammaksi ja fyysistä toimintakykyä kehittävämmäksi.

Haastateltavien kokemukset mönkijällä ajon vaikutuksista fyysiseen toimintakykyyn jakautuivat kolmeen osa-alueeseen: yleiskestävytyteen, lihaskuntoon ja tasapainoon. Mönkijän vaikutus *yleiskestävytyteen* jäi haastateltavien mielestä vähäiseksi, lukuun ottamatta henkilöitä, jotka ajoivat vaativammassa maastossa pitkiä matkoja. Yleisesti ottaen haastateltavat kertoivat jaksaneensa ajaa enemmän kuin aikaisemmin. *Lihavoimaa* ja *tasapainoa* ei haastateltavien mukaan juurikaan tarvittu tasaisella ajettaessa. Vaihtelevat maaston pinnanmuodot olivat haastattelijoiden mielestä enemmän haasteellisia ja ajamisen koettiin kehittävän niin lihaskuntoa kuin tasapainoakin.

Mönkijän käytöllä oli haastateltavien mielestä merkittävä vaikutus psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn, joita onkin vaikea erottaa toisistaan. *Psyykinen toimintakyky* ilmeni riippumattomuutena, sopeutumisena ja mielialan kohentumisena. Mönkijä oli tuonut haastateltaville mahdollisuuden toimia itsenäisesti ja tätä kautta *riippumattomuutta* muiden avusta. Ensimmäiset kokemukset mönkijällä ajosta olivat positiivisia ja niiden koettiin tukevan *sopeutumista* vammaan tai sairauteen. Mönkijän kautta mahdollistuneet sosiaaliset tilanteet ja itsenäisesti luonnossa liikkuminen nähtiin merkittävänä ja *mielialaa* nostattavana. *Luonnossa* mönkijällä liikkuminen tarjosi haastateltaville erilaisia elämyksiä ja kokemuksia.

Haastateltavat määrittivät sosiaalisen toimintakyvyn sosiaalisten suhteiden ylläpidoksi, tasarvoisuudeksi ja yhteenkuuluvuudeksi. Mönkijällä oli merkitystä *sosiaalisten suhteiden ylläpitäjänä*. Moni haastateltavista asui haja-asutusalueella, missä ei ollut muuta kulkuneuvoa käytettävissä. Tällöin mönkijä mahdollisti kaupassa ja naapurissa käynnin. Mönkijää käytettäessä haastateltavat kokivat itsensä *tasavertaisiksi* suhteessa muihin. Tällaisia tilanteita olivat erilaiset mökki- ja pihatalkoot sekä metsäretket yhdessä perheen kanssa tai ryhmässä. Sosiaaliin tilanteisiin tasavertaisena osallistuminen toi *yhteenkuuluvuuden* tunnetta. Erityisesti mönkijä-safareilla käyneet kertoivat kuuluvansa johonkin ”porukkaan”, jota yhdisti ”me-henki”.

Mönkijän käyttö oli hyvin monipuolista ja sitä käytettiin ympärivuoden. Mönkijän käyttö jakautui kolmeen eri käyttötarkoitukseen: kulkuneuvo, työväline ja harrasteväline. *Kulkuneuvona* mönkijä palveli parhaiten silloin, kun välimatkat olivat pitkiä ja tiet sorateitä. *Työvälineenä* mönkijä koettiin lähes korvaamattomana. Haastateltavat kertoivat tehneensä paljon sellaisia töitä, jotka ilman mönkijää eivät olisi olleet mahdollisia, esimerkiksi lumityöt ja puunkanto. Vapaa-ajan vietossa mönkijä toimi *harrastevälineenä*. Tällöin tulivat kysymykseen muun muassa kalastus, marjastus, sienestys ja ajelu yksin tai yhdessä perheenjäsenten kanssa.

9. POHDINTA

Opinnäytetyöprosessi oli alusta loppuun hyvin mielenkiintoinen ja haastava. Mielenkiintoamme aihetta kohtaan lisäsi se, että ennen opinnäytetyön alkua saimme ajaa itse mönkijöillä ja tutustua sen eri käyttömahdollisuuksiin. Kuulimme myös useita esimerkkejä eri-ikäisistä ja toimintakyvyltään erilaisista henkilöistä, jotka käyttivät mönkijää taitavasti toimintarajoitteistaan huolimatta. Haasteellisen tutkimuksesta teki se, että tiedossamme ei ollut aikaisempia tutkimuksia aiheesta.

Tutkimuksemme on suuntaa antava, ensimmäinen mönkijän käytöstä ja sen vaikutuksista käyttäjien kokemina tehty tutkimus. Tutkimuksessamme ei pyritä määrällisen tutkimuksen tavoin tilastollisiin yleistyksiin, vaan paremminkin antamaan kahdeksan mönkijän käyttäjän kokemuksesta teoreettisesti mielekäs tulkinta. Aineistonkeruumenetelmänä teemahaastattelu oli tähän tutkimukseen hyvin soveltuva. Se antoi haastateltaville mahdollisuuden vapaasti kertoa kokemuksistaan mönkijän käytöstä ja samalla saimme etukäteen laadittujen teemojen avulla meitä kiinnostavaa tietoa. Teema-alueet takasivat sen, että jokaisen haastateltavan kanssa puhuttiin samoista asioista. Aineistoa analysoitaessa teema-alueet jäsensivät haastatteluaineistoa helpommin lähestyttäväksi. Aineistomme oli mielestämme kooltaan riittävä kuvaamaan mönkijän käyttöä ja sen vaikutuksia toimintakykyyn, koska aineisto tuotti merkityksellisiä vastauksia tutkimustehtäväämme.

Emme löytäneet mönkijän käytöstä aiempia tutkimuksia, joten päädyimme etsimään muita tutkimuksia apuvälineiden käytöstä. Löysimme muutamia suomen- ja englanninkielisiä tutkimus- ja projektiraportteja, joissa tuettiin vammaisten henkilöiden ja vanhusten jokapäiväistä elämää nykyajan teknologiaa apuna käyttäen. Muun muassa Euroopan Komissio on tukenut projekteja, joissa tutkittiin ja kehitettiin avustavaa teknologiaa (Assistive Technology) jokapäiväisten toimintojen avuksi vammaisille henkilöille ja vanhuksille. (Ballabio & Porrero 1998). Edellä mainituissa tutkimus- ja projektiraporteissa ei tarkasteltu käyttäjäryhmien omakohtaisia kokemuksia laitteista.

Vertaamme tutkimustuloksiamme Petäkoski-Hultin (1995) väitöskirjatutkimuksen tuloksiin. Hän on tutkimuksessaan tarkastellut yhtenä osana ympäristön hallintalaitteiden ja tietokonepohjaisten kommunikointilaitteiden vaikutusta kuuden vammaisen ihmisen elämän laatuun ja hallintaan. Tutkimuksessa mittareina on käytetty Katzin ADL-asteikkoa ja terveystavoitteista elämän laatua mittaavaa 15D-mittaria. Petäkoski-Hultin tutkimus osoitti, että apuvälineet edistivät käyttäjien selviytymistä päivittäisistä toiminnoista ja paransivat heidän elämän laatuaan, mikä ilmeni muun muassa elämän hallinnan laajenemisessa. Lisäksi tutkimukseen osallistuneet henkilöt kokivat itsensä itsenäisimmiksi ja riippumattomimmiksi. (Petäkoski-Hult 1995, 133-134.)

Vaikka tutkimus- ja aineistonkeruumenetelmämme eivät olleet samanlaisia Petäkoski-Hultin tutkimuksen kanssa, olivat tutkimustuloksemme samansuuntaisia. Mönkijä tuki haastateltavien

toimintakykyä ja lisäsi heidän itsenäisyyttään ja riippumattomuuttaan toisten ihmisten avusta. Edellä mainitut tekijät ilmenivät psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn vahvistumisena. Mönkijän käyttö oli tuonut monelle mahdollisuuden toimia itsenäisesti vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Tämä lisäsi ympäristön ja elämän hallintaa. Mönkijän käyttö lisäsi fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä, joilla oli vaikutusta haastateltavien elämänlaatuun. Elämän laatu-käsite nousikin aineistosta uutena teemana kuvaamaan kokoavana käsitteenä mönkijän käytön vaikutuksia.

Mönkijä määritellään ensisijaisesti liikkumisen apuvälineeksi, mutta tutkimuksessa sille löytyi myös toissijainen käyttöarvo, joka saattoi tarjota käyttäjälleen elämänlaadullisesti huomattavaa lisäarvoa. Tarkoitamme lisäarvolla mönkijän tarjoamia mahdollisuuksia itsenäisempään elämänhallintaan jokapäiväisissä toiminnoissa. Näihin voidaan lukea esimerkiksi työ- ja harrastustoiminta sekä sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen. Mönkijä mahdollistaa vammaisen itsenäisen, omaa ajankäyttöä ja päätöksentekoa seuraavan toiminnan, jonka toteuttaminen ei vaadi välttämättä toisen ihmisen läsnäoloa. Liikkumisen apuväline-käsite ei mielestämme anna riittävän laajaa kuvaa mönkijän käyttömahdollisuuksista. Toimintaväline-käsite kuvaa laajemmin mönkijän käyttäjälleen tuomia käyttömahdollisuuksia jokapäiväisissä toiminnoissa.

Opinnäytetyöprosessimme aikana opimme ymmärtämään toimintakyky-käsitteen laajuuden ja sen tilanne- ja ympäristösidonnaisuuden. Mielestämme toimintakykyä ei voida määritellä ainoastaan yleisenä määritelmänä. Toimintakykyä tulisikin tarkastella yksilöllisesti, koska ihmisen toimintakyky vaihtelee tilanteen ja ympäristön luomien vaatimusten mukaan. Esimerkiksi vammaisen henkilö voi olla kotonaan toimintakykyinen jolloin voidaan katsoa hänen hallitsevan ympäristönsä. Hänen siirtyessään ulos toimintakyky saattaa rajoittua huomattavasti, koska hän ei kykene vastaamaan ympäristön asettamiin vaatimuksiin. Toimintakykyä on tarkasteltava tilannekohtaisesti, koska ympäristön vaatimukset vaihtelevat eri tilanteissa, kuten koulussa, työssä ja vapaa-aikana.

Tutkimuksessa ilmeni, että mönkijän käyttö tuki haastateltavien toimintakykyä niillä elämän osalualueilla, jotka he itse kokivat tärkeiksi. Näitä olivat muun muassa kalastaminen, kylässä käyminen ja luonnossa liikkuminen. Tulevina fysioterapeutteina meidän tulisikin huomioida ihminen yksilönä, kokonaisvaltaisesti. Ihmisen kokonaisvaltaisuutta korostetaan paljon, mutta kuinka moni meistä ymmärtää sen todellisen tarkoituksen. Mielestämme fysioterapeuttien pitäisi selvittää kuntoutettavien henkilökohtaiset tarpeet ja se, miten voimme fysioterapian keinoin vastata niihin. Henkilökohtaisilla tarpeilla tarkoitamme ihmisen tärkeiksi kokemia elämän-alueita ja niiden ymmärtämistä sekä käyttöönottoa.

Mielestämme Määttä ja Palsio (1995, 57) kirjoittavat artikkelissaan hyvin kuntoutuksellista tavoitteista, jotka ovat tasapainossa kuntoutujan arkielämän tavoitteiden ja tarpeiden kanssa. ”Vammaisen lapsen kohdalla on siis kuntoutukselliset tavoitteet saatava osaksi perheen arkiroitiineja siten, että ne ovat tasapainossa perheen omalle elämälleen asettamien tavoitteiden kanssa. Kukaan ulkopuolinen ei voi mennä vain omasta asiantuntijanäkökulmastaan määrää-

mään, mitä perheen pitäisi tehdä lapsensa kanssa, jotta lapsi kuntoutuisi.” (Määttä ja Palsio, 1995, 57).

Opinnäytetyön alussa olevan kuvan kautta haluamme tiivistää tutkimustulokset sekä omat ajatuksemme, jotka nousivat opinnäytetyöprosessin aikana. Mönkijä ajava henkilö, ”Malikemollukka”, vetää perässään tukkikuormaa. Tukkuorma kuvastaa toimintakykyä ja tukit ovat toimintakyvyn eri osa-alueita. Jokainen meistä pyrkii kohti laadukasta elämää riippumatta siitä minkälainen toimintakykymme on. Toiset meistä tarvitsevat elämäntiensä kulkemiseen apuvälineitä tukemaan fyysistä toimintakykyä. Kun taas joidenkin meistä on turvaututtava toiseen henkilöön saadakseen tukea heikentyneeseen psyykkiseen toimintakykyyn. Tutkimuksemme osallistujille mönkijä oli yksi apuväline, joka auttoi heitä matkalla kohti laadukkaampaa elämää. Yksinkertaisesti kyse on siitä, että: ”Osa meistä tarvitsee enemmän saadakseen yhtä paljon”.

Opinnäytetyöprosessi oli harjaantumista tutkimuksen tekoon. Laadullinen tutkimus on haastava tutkimusmenetelmä, koska selkeitä aineiston analyysitapoja ei ole. Tunsimmekin monesti turhautuneisuutta yrittäessämme jäsentää määrällisesti isoa aineistoa käsiteltävään muotoon. Aloittaessamme aineiston analyysin pitäydymme tarkastelemaan fyysistä psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä omina teemoinaan. Aineiston analyysin edetessä ymmärsimme syvällisemmin niiden keskinäisen riippuvuussuhteen. Mönkijä mahdollisti käyttäjilleen henkilökohtaisesti tärkeiksi tuntemien elämän-alueiden käyttöönottoa, lisäten heidän toimintakykyään ja elämän laatuaan.

Fysioterapeuttipiskelijoina meitä kiinnosti lähestyä tutkimuskohdetta toimintakyky-käsitteen kautta. Tutkimusaineiston analyysivaiheessa yllätyimme siitä, miten vähäiseksi fyysisen toimintakyvyn osuus jäi koko aineistosta. Vaikka haastateltavat kertoivat avoimesti ja luontevasti kokemuksistaan mönkijän käytöstä, oli heillä vaikeuksia kuvata käytön vaikutuksia fyysiseen toimintakykyyn. Jouduimmekin käyttämään tarkentavien kysymysten lisänä kuvaavampia ja konkreettisempia kysymyksiä keskustellessamme fyysisestä toimintakyvystä. Huomasimme, että fyysistä toimintakykyä on vaikea tutkia haastateltavien kokemusten kautta. Heidän oli vaikeaa kuvailla fyysistä toimintakykyä määritteleviä tekijöitä, kuten esim. mönkijän käytön vaikutusta tasapainoon. Tämä vaatiikin haastateltavilta hyvää oman kehon tuntemusta, jotta voisi ymmärtää niitä fyysisiä tekijöitä, jotka vaikuttavat toiminta- ja liikuntakykyyn.

Aineistoa analysoitaessa kokemattomuutemme tutkimuksen tekijöinä tuli esille joutuessamme käsittelemään ja pohtimaan samoja asioita useaan kertaan. Teimme analysointivaiheen ja muun tutkimustyön yhdessä, jolla uskomme olevan vaikutusta siihen, että saimme aineistosta esille erilaisia näkökulmia kuin yhden henkilön tekemänä olisi saatu. Koska tutkimustulokset ovat syntyneet pohdintamme kautta, näkyvät niissä persoonamme ja kokemuksemme, jotka ovat tehneet työstä näköisemme. Aina voidaan kuitenkin kyseenalaistaa se, olemmeko tavoittaneet haastateltaviemme kokemukset sellaisina, kuin ne heille ilmenevät.

Tutkimustulostemme perusteella mönkijän käyttöä toimintakykyä tukevana apuvälineenä tulisi lisätä. Etenkin maaseudulla asuvat vammaiset ja vanhukset hyötyisivät mönkijän käytöstä monipuolisesti. Mönkijän käyttö lisäisi heidän itsenäisyyttään ja näin ollen vähensi avuntarvetta. Mönkijää käytetään myös kuntoutuskeskuksissa kuntoutusvälineenä, vaikka sen vaikutuksia fyysiseen toimintakykyyn ei ole tutkittu. Jatkotutkimuksina voisikin tutkia mönkijän käytön vaikutuksia fyysiseen toimintakykyyn tarkoituksenmukaisten mittareiden avulla. Mielenkiintoista olisi myös tietää mönkijän käytön yhteiskunnalliset kustannukset sekä mahdolliset hyödyt.

Petäkoski-Hult on jo vuonna 1995 todennut jatkotutkimusten tarpeellisuuden eritellä tarkemmin Suomessa apuvälineiden vaikutuksia vammaisten toimintakykyyn ja elämän laatuun heidän itsensä arvioimana. (Petäkoski-Hult 1995, 43). Kuuden vuoden jälkeen näyttää siltä, että tutkimuksia ei ole juurikaan tehty tai jostain syystä me emme niitä löytäneet. Mielestämme tutkimuksia apuvälineiden käyttäjien kokemuksista tulisi tehdä enemmän, jotta niitä voisi hyödyntää apuvälineiden valmistamisessa ja kehitystyössä.

Lopuksi haluamme kiittää Sirkka Nikulaista ja Pentti Kaulamoaa, joiden työpanos suurelta osin vaikutti tämän työn valmistumiseen. Kiitokset myös haastateltaville, jotka omalla myönteisellä asenteellaan työtämme kohtaan antoivat lisää motivaatiota työn toteuttamiseen. Opinnäytetyöprosessi oli ajoittain muun elämän ohessa hyvin raskas. Siksi suurin kiitos kuuluu Taivaan Isälle, joka antoi voimia jaksaa alusta loppuun. Kiitos.

LÄHTEET

- Alaranta, H, Haataja, S & Lääperi, T. 1994. Vaikeavammaisten ympäristöhallintaa helpottavat apuvälineet. Duodecim 110. vuosikerta, 15 / 1994.
- Anttila, P. 1996. Tutkimuksen taito ja tiedon hankinta. Taito-, tiede- ja muotoilualojen työväline. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Aro, R. 2001. Elämänlaatu ja toimintakyky: väestön terveyden selkeimmin mitattavat osa-alueet. Promo 16. 1/2001
- Ballabio, E & Placencia Porrero, I. 1998. Improving the Quality of Life for the European Citizen. Hollanti, Amsterdam: IOS Press.
- Bridger, A. 1992. Mönkijä vammaiskäytössä. Huvia ja hyötyä. Tekniikan maailma 19/1992
- Eskola, J & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Eskola, J & Suoranta, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 4.painos.
- Eräkanto, S & Leikas, J. 1993. Apuvälineluokitus. STAKES, luetteloita, 2. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy 1994.
- Grönfors, M. 1985. Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. Juva: WSOY.
- Havas, P. Malike – Loppuraportti 1.12.1997 - 30.11.1999.
- Heikkinen, R-L. 1990. Sosiaalinen toimintakyky. Julkaisussa: läkkäiden henkilöiden toimintakyky. Ikivihreät- projekti Osa I. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Hervonen, A & Pohjolainen, P. 1991. Gerontologian ja geriatrian perusteet. Tampere: Kirjapaino R. K. Virtanen.
- Hirsjärvi, S & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S, Remes, P & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Tampere:

Tammer-Paino Oy

Hämäläinen, A & Talo, S. 1997. Strukturoidusta mallista arviointitapahtumaan: Toimintakyvyn sosiaaliset edellytykset. Kuntoutus 4/1997

Kaakinen, J. 1993. Apuvälinepalveluja vammaisille, ajankohtaisia kysymyksiä ja kehityssuuntia. STAKES, raportteja 130. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kananoja, A. 1986. Sosiaalinen – ihmisen toiminnan ja elämän osa-alueena. Lääkintävoimistelija 5/ 1986.

Kananoja, A. 1987. Mitä on sosiaalinen toimintakyky? Kuntoutus 4 / 1987.

Karppi, S-L. Mansikkamäki, T & Talvitie, U. 1999. Fysioterapia. Helsinki: Oy Edita Ab.

Kataja, J & Saari, A. 1995. Ulkoliikunta. Julkaisussa: Erityisliikunta II –liikunnan sovellutukset. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Lahtela, K. 1990. Psykkinen toimintakyky ja sen muutokset vanhuudessa I: käsitteellisiä näkökulmia. Gerontologia 4/1990 vol.4.

Laukkanen, P. 1998. Iäkkäiden henkilöiden selviytyminen päivittäisistä toiminnoista. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopiston Painotalo ja Lievestuore: ER-Paino Ky.

Lehtovaara, M. 1995. Tutkimus ja tutkimuksen tutkimus fenomenologisesta näkökulmasta. Teoksessa: Menetelmävalintojen viidakossa. – Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Tampere: Tampereen yliopisto Jäljennepalvelu.

Louhevaara, V & Lusa, S. 1992. Palomiesten työkyvyn arviointi. Helsinki: Painotalo Miktor.

Matikka, L. 1999. Elämänlaatu vammaispalveluiden tavoitteena. Teoksessa: Pyörätuolitango- näkökulmia vammaisuuteen. Helsinki: Oy Edita Ab

Mälkiä, E. 1983. Eräät lihasten suorituskyky mittaukset fyysisen toimintakykyisyyden kuvaajana suomalaisessa aikuisväestössä. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Mälkiä, E. 1993. Johdanto. Julkaisussa: Erityisliikunta I –soveltavan liikunnan perusteet. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Määttä, P & Palsio, M. 1995. Perheliikunta on lapsen parasta kuntoutusta. Liikunta & Tiede. 1/1995

Nevala-Puranen, N. 1997. Fyysinen toimintakyky ja sen arviointimenetelmät. Teoksessa: Työfysioterapia yhteistyötä työ- ja toimintakyvyn hyväksi. Helsinki: Työterveyslaitos.

Nieminen, H & Åsted-Kurki P. 1997. Fenomenologisen tutkimuksen peruskysymykset hoitotieteessä. Teoksessa: Hoitotieteen tutkimusmetodiikka. Juva: WSOY.

Niskanen, V. 1994. Tieteellisten menetelmien perusteita ihmistieteissä. Helsinki: Yliopistopaino

Oittinen, A. 1995. Kestävän kehityksen liikunta turvaa lasten lastemmekin liikunnan. Liikunta & Tiede 4 / 1995.

Ojanen, M. 1995. Liikunnan ja työn vaikutukset psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn. Teoksessa: Liikunnasta työkykyä ja hyvinvointia, periaatteita ja käytännön esimerkkejä. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

Perttula, J. 1995. Kokemuksen tutkimuksen luotettavuudesta. Kasvatus 1 / 1995.

Petäkoski-Hult, T. 1995. Vammaisten apuvälineiden hankintaprosessi, vaikutukset ja kustannukset. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus.

Pohjonen, T. 1997. Luotettavat toimintakykymittarit fysioterapian kehittämisen edellytys. Fysioterapia 7/1997 vol. 44.

Pulli, T & Roisko, E. 1991. Kehitysvammainen apuvälinen tarvitsijana ja käyttäjänä. Teoksessa: Kehitysvammaisuus ja apuvälineet. Sosiaali- ja Terveystieteiden tutkimuskeskus, raportteja 31/1991. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Rauhala, L. 1985. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Jyväskylä: Gummerus Oy

Rauhala, L 1988. Holistinen ihmiskäsitys. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 1988:25

Ruoppila, I & Suutama, T. 1990. Psyykinen toimintakyky. Teoksessa: Iäkkäiden henkilöiden toimintakyky. Ikivihreät-projekti Osa I. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Siirtola, T. 1992. Apuvälinehuolto. Teoksessa: Lääkinnällinen kuntoutus. Helsinki: Kaupunkien talo.

Tynjälä, P. 1991. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. Kasvatus 5-6/ 1991.

Varto, J. 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Vehviläinen-Julkunen, K. 1997. Hoitotieteellisen tutkimuksen etiikka. Teoksessa: Hoitotieteen tutkimusmetodiikka. Juva: WSOY.

Vuolle, P. 1991. Virkistäytyminen tärkeä motiivi luontoliikujalle. Liikunta & Tiede 4 /1991.

Internet-lähteet

Apuvälinepalveluja koskevaa lainsäädäntöä. 2001. <http://www.stakes.fi/apudata> 14.1.2001.

Apuvälineluokituksia. 2001. <http://www.stakes.fi/apudata/asp/isohaku.asp> 8.10.2001

Henkilökohtainen tiedonanto

Kaulamo, P. 2000 Yksityisyrittäjä 11.11.2000.

Mustonen, J. 2001. Luontotoimen ohjaaja, Kuntoutuskeskus Pääskynpesä. 19.10.2001

Nikulainen, S. 2000. Perhekonsultti, Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. 11.11.2000.

Nikulainen, S. 2001. Perhekonsultti, Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. 12.10.2001